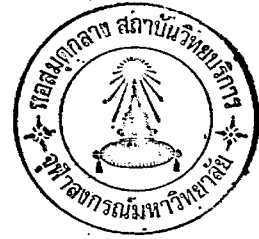

ชื่อและการรุกรานของฮอ

คำนำฮอ

คำว่าฮอนี้มีอธิบายกันไปหลายอย่าง เป็นคนว่าไซเรียกชาวยูนนานซึ่งเป็นชาวจีนที่
 เดินทางเข้ามาประเทศไทยโดยทางบกโดยเฉพาะทางภาคเหนือ และเป็นที่ภาษาพูดของไทย
 เพื่อให้แตกต่างจากชาวจีนทั่วไปซึ่งถูกเรียกว่าเจ๊ก หลักฐานข้างไทยบางแห่งเช่นคำอธิบาย
 ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาตำราพระราชาณาพิทักษ์ว่า "พวกไทยบางเหนือตั้งเชียงใหม่และหลวงพระบาง
 เราเรียกบรรดาจีนที่มาจากยูนนานว่าฮอ"^๑ แต่ในท้องที่สมเด็จพระองค์นั้นทรงอธิบายว่า
 ไทยทางเหนือเรียกจีนที่เคยมักเข้ามาประเทศไทยว่าฮอหมก มีใ้กำหนดเฉพาะชาวยูนนาน^๒
 ในขณะที่เดียวกันพบหลักฐานฝ่ายฝรั่งเศสที่กล่าวหาว่า คำว่าฮอนี้ในดินแดนลาว (ซึ่งคงหมายถึง
 เขตทางปากกระวีนอกของแม่น้ำโขง) ไซเรียกชาวจีนโดยทั่วไปโดยไม่ใ้กำหนดความหมาย
 เฉพาะที่ใดชัดข้ออย่างไร^๓ ความที่กล่าวนี้มีหลักฐานจากตำนานของท้องถิ่นเองสมัยสมันนอญบาง
 ในพงศาวดารเมืองโลกล่าว่า ในดินแดนสิบสองจุหนี่พวกมวและเขาสาคีอยู่ เนื่องจาก
 พวกนี้มีชาวพระรถหลายจีน และยังไ้รวมกระหมวกมวหรือประมาเหมือนจีนโบราณ พวกญี่จึงเรียก
 มวและเขาวว่า "ฮอป่า" คือคนจีนเถื่อนหรือยังไม่เจริญนั่นเอง^๔

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจจะได้สันนิษฐานได้ว่า คำว่าฮอนั้นทางมณฑลพายัพ
 มีเรียกใหม่เป็นคนไซเรียกเฉพาะชาวยูนนาน ซึ่งเป็นพวกที่เดินทางลงมาในตอนเหนือของไทย
 อยู่ตลอดเวลาในพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๕ ควบขวานล่อคางมันท์กลีนาจากทางตอนเหนือของประเทศ
 ไทยไปขายในยูนนานจนถึงเมืองศาลีฟู เนื่องจากดินแดนแถบนี้ไม่เคยเห็นจีนเฉพาะชาวยูนนาน
 เท่านั้นที่เดินทางทางบกมาถึง ส่วนในดินแดนลาวทางปากกระวีนอกของแม่น้ำโขงมีจีนลงมา
 จากมณฑลอันนอญบาง เพราะพระมกุฎประดิษฐ์กัอยู่ เป็นคนว่ากว้างดี กว้างคง าลา เป็นคน
 คนตระกูลของท้าวโลกก็เป็นจีนที่ไม่ไ้มาจากยูนนาน พระหาวมีภักดีสยามเรตซึ่งเป็นคนแท้ที่มา
 จากแควนกวางตุง (ภายหลังไ้เป็นเจ้าเมืองแดง) จีนเหล่านี้จึงเข้ามาในลาวโดยทางบกคง
 ถูกเรียกฮอทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นคำว่าฮอซึ่งใช้กันอยู่ในหมู่พวกลาวของสองฝั่งน้ำโขง แม้จะ
 หมายถึงจีนเหมือนกัน แต่ก็มันับค่างกันดังกล่าวนั้น มีหลักฐานหลายแห่งที่กล่าวถึงพวกฮออย่าง
 มีศหลายที่นี้เพราะไ้เขาใจนับแห่งคำฮอที่ไร้แตกค่างกันอยู่ดังกล่าวดแล้ว

ปัญหาอาจอยู่ที่ว่าทำไมจึงเรียกจีนซึ่งมาจากตอนใต้ของจีนโดยเดินทางบกเข้ามาว่าฮอ
 หรืออีกนัยหนึ่ง มูลเดิมของคำฮอนี้มาจากไหน (ปัญหาอันนี้อยู่นอกประเด็นที่จะพิจารณาอีกนออย่างถ้วน

จึงเพียงแต่ขอเสนอหลักฐานบางแห่งที่นอกเค้ามูลของคำข้อไว้ในที่ข้างเท่านั้น) ปรากฏในจดหมายของการนิเออร์หมู่ประเทศประจำกรุงเทพฯ ถึงคุณ เอกภาพ รัฐมนตรีต่างประเทศฝรั่งเศส ลงวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๗๕ กล่าวถึงคนกำเนิศจีนของฮว้า "พวกฮ้อเป็นส่วนหนึ่งของพวกฮอน (Ho-nhi) ซึ่งโดยปกติครองดินแดนแถบเขาอันตั้งอยู่ระหว่างยูนนานและตังเกี๋ย พร้อมกับชนชาติป่าเถื่อนอื่นๆ " ไม่ว่าข้อความที่กล่าวนี้จะจริงหรือไม่ แต่ก็ทำให้เรารู้ว่าในตอนใดของจีนมีประชาชนพวกหนึ่งอาศัยอยู่ และมีนามเรียกกันฮว้าฮอน อาจจะเข้าไปไต่สวนพวกนี้ไว้ที่การติดต่อกับชาวลาในลุ่มน้ำโขงทั้งสองฟากกอน ประชาชนทางแถบนี้จึงใช้ชื่อของพวกนี้เรียกชาวจีนจากแถบอื่นที่เดินทางลงมาในลักษณะและทิศทางเดียวกัน เหมือนพวกแรกกับหมดอย่างใดก็ตามความที่กล่าวนี้ก็ยังคงเป็นแค่เพียงข้อสันนิษฐานจากหลักฐานที่มีอยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

คำฮว้าฮอนที่ใช้ในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีนามเฉพาะพวกโจรหมู่หนึ่งที่ไต่ทำการปล้นสะดมดินแดนลาวและตังเกี๋ยในราวค.ศ. ๑๘๑๑ ถึงประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๐ เท่านั้น นามศัพท์ฮว้าฮอนที่ใช้ในความหมายที่พบจากนี้ให้ชื่อว่ายูนออกซอม เขตแห่งวิทยานิพนธ์เรื่องนี้

ฮ้อคือใคร

ความเข้าใจผิดเรื่องฮ้อ

ในจดหมายของการนิเออร์ฉบับเดียวกันที่ไต่กล่าวถึงแล้วนั้น ไต่เล่าถึงฮ้อที่เข้ามาบุกรุกดินแดนลาวไว้ด้วยความเข้าใจผิดว่า พวกฮ้อเดินทางเข้ามาควยขบวนล่อ มีสุนัขตัวใหญ่เป็นเพื่อนเข้ามาทุกกอง ว่าพวกฮ้อไม่ไว้เบียดเหมือนพวกจีนแต่ปล่อยไฟประจำ และมีความพิศดารอื่นๆ อีกมาก" แท้จริงแล้วฮ้อที่การนิเออร์หมายถึงคือพวกพ่อค้าชาวยูนนานซึ่งเดินทางเข้ามาค้าขายในตอนเหนือของประเทศไทย ตลอดจนเดินทางต่อไปถึงเมืองมระแห่งในพม่าตอนใต้ พวกพ่อค้ายูนนานนี้แต่เดิมก็เคยเดินทางมาค้าขายถึงหลวงพระบางเช่นกัน และชาวลาทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงก็รู้จักพวกนี้ในนามว่า "ฮ้อ" มาก่อน ครั้นภายหลังเมื่อมีโจรซึ่งเป็นชาติเดียวกันกับพวกนี้ (จีน) มาปล้นสะดม ฮ้อของ "ฮ้อ" จึงถูกโอนให้แกพวกโจรไปควยพร้อมกับพวกพ่อค้ายูนนานก็เลิกเดินทางมายังฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงซึ่งเป็นแดนที่มิอันตรายจากพวกโจรจีน" หลักฐานซึ่งเขียนขึ้นในสมัยใกล้เคียงก็เข้าใจผิดเช่นเดียวกันกับการนิเออร์ข้างเช่นกัน เป็นคนว่าเฮน. วอริงตัน สมิธ (H. Warrington Smyth) ซึ่งเดินทางไต่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงจากกรุงเทพฯ ในพ.ศ. ๒๔๓๒ ก็เข้าใจผิดว่า พวกโจรจีนที่มาปล้นสะดมดินแดนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นพวกเดียวกับพ่อค้าชาวยูนนานที่ทำการค้าอยู่ในภาคเหนือของไทย

มีนักเดินทางชาวอังกฤษหลายคนที่มีโอกาสเดินทางร่วมไปกับพวกพ่อค้ายูนนาน

หรือได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับพวกนี้มานานพอสมควร เป็นคนที่ยังฮัสแบนด์ (Young husband) ออลสเตท หรือฟรอนทิส การ์นิเออร์ นักเดินทางชาวฝรั่งเศส จากคำบรรยายของบุคคลเหล่านี้ถึงชีวิต และความเป็นอยู่ ตลอดจนความสำคัญของพวกทอศาคังกล่าวที่มีต่อกันแค้นทางเหนือของไทยตลอด เวลาอย่างนอยเกือบศตวรรษหนึ่ง ทำให้เรามั่นใจได้ถึงความแตกต่างของพวกทอศาคัญนาน และโจรจีนเป็นอย่างไร

ในบรรดาหลักฐานที่เขียนขึ้นในสมัยนั้น มีจดหมายของทูตอังกฤษฉบับหนึ่งชื่อชิบาย ไว้อย่างแจ่มชัดว่า พวกฮอทั้งสองที่แตกต่างกัน ดังจะเห็นจากจดหมายของ อี.บี. กอลคิง มาควิส อิม. ซอลส์เบอรี (Marquis of Salisbury) ลงวันที่ ๑ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๘๗ (พ.ศ. ๒๔๓๐) มีความตอนหนึ่งว่า

เกล้ากระหม่อมได้ใช้คำว่า "จีนฮ้อ" ในรายงานนี้ โดยเป็นคำที่คนไทยใช้เรียกพวกโจร ชาวจีนพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นพวกผู้ชายนำกล้าว อยู่ในจำพวกซำคักที่บุกเข้ามาเหยียบย่ำเมือง หลวงพระบางคราวนี้ แต่เกล้ากระหม่อมเชื่อว่า นามศัพท์คำนี้ชอบแก่จะใช้สำหรับเรียก จีนที่มาจากเขตตอนบนเท่านั้น ส่วนพวกโจรที่กล่าวถึงรุกรานหาความลำบากให้แก่คนไทย ในเวลานี้ ปรากฏว่าเป็นพวกธงดำของฝรั่งเศสและทุกภาษากวางตุ้ง

โจรฮ้อประกอบด้วยคนหลายพวก

จากหลักฐานต่างๆ เราอาจจะกล่าวได้ว่า กลุ่มบุคคลที่ได้มาทำการปล้นสะดมอยู่ใน เขตคังแคคังเกือบถึงเวียงจันทน์และหลวงพระบางในคอนคณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ นั้น ประกอบด้วย คน ๔ จำพวกด้วยกัน

๑. พวกที่หนีออกจากกบฏไค้เชียงในจีน ในตอนต้นนี้เราจะพิจารณาถึงเรื่องกบฏไค้เชียง เลียบก่อน

กบฏไค้เชียง หัวหน้าของพวกกบฏชื่อ ฮง ลิว ฉวน (ไทยเรียกหงฮ้อฮุก) ขบวนการของเขามี อิทธิพลของคริสเตียนนิยมอยู่มาก เขาได้ตั้งราชวงศ์จีนใหม่เรียกว่าไท่บิง แปลว่าสันติภาพอัน มิ่งใหญ่ แม้ว่าตัวเขาเองจะเป็นคนกวางตุ้ง แต่ก็โดยชายขบวนการของเขาไปอยู่ในเขตลกวาง- สี่คังแคคองแรกๆ แล้ว ในราวปี พ.ศ. ๒๔๐๕-๒๔๐๘ เป็นเวลาที่พวกกบฏมีอำนาจมาก การรบ กับกองทัพของรัฐบาลไค้กระทำการขึ้นในแคว้นต่างๆ หลายแคว้นคือ ไกวเจา ยูนนาน กวางสี อันหนิว กวางตุ โยนาน ฮูเป่ เสฉวน ซานตุง และเซงกิง ว่ากันที่จริงแล้ว พวกกบฏไค้เชียง หนีไปมีกองทัพที่มีระเบียบและการปกครองกันอย่างไรบ้างก็ไม่มีหลักฐานแน่ชัด ตลอดเวลาที่ทำการกบฏก็หา เคยยึดเมืองป้อมไค้ไ้เป็นเวลานานเพื่อใช้เป็นกองบัญชาการแถบ เกือบจะกล่าวได้ว่ากบฏ

โตโตเองก็เป็นแค่เพียงกองโจรที่ทำการปล้นสะดม สร้างความโหดร้ายและทำสาแหรกเมืองต่างๆ
ตลอดทางที่นานไปเท่านั้นเอง^{๑๒} ในปีพ.ศ. ๒๔๐๗ หลังจากที่กองทัพนานาชาติดังมีแม่ทัพอเมริกัน
ฝรั่งเศสและอังกฤษเป็นผู้นำตามลำตัวยุทธนาวีจีนปราบกบฏ อยู่เป็นเวลานาน พวกโตโตเอง
ก็ถูกต้อนให้ไปขังอยู่ในเมืองนานกิง และหลังจากนั้นไม่นานการกบฏก็ถูกปราบอย่างราบคาบ^{๑๓}

พวกโจรซึ่งเรามาปล้นสะดมอยู่ในพระราชอาณาจักรสยามนั้น ก็เป็นพวกที่หลงเหลือ
จากการกบฏโตโตเองเป็นส่วนใหญ่^{๑๔} และจะเริ่มลงมาแต่ปีใด หลักฐานต่างๆ บังชี้ชัดกันอยู่ (จะ
พิจารณาในตอนหลัง) บ้างก็กล่าวว่า ส่วนใหญ่ของพวกฮ่อมาจากมณฑลกว๋างตุง กวางสี และยูน-
นาน (คือพวกกบฏมุสลิมซึ่งจะกล่าวในตอนหลัง)^{๑๕} ส่วนดูปุยส์ (Jean Dupuis) ซึ่งเคยเดินทาง
ในแถบนี้มาแล้วก่อนบ่าวักกล่าวว่าส่วนใหญ่เป็นพวกกบฏที่มาจากมณฑลกว๋างสี^{๑๖} หลักฐานบาง
แห่งกล่าวว่า "ชาวจีนเหล่านี้มาจากมณฑลทางเหนือ คือยูนนานและกว๋างสีด้วยเหตุผลที่แตกต่าง
กันมากมาย" ตามหลักฐานข้างไทยกล่าวว่า พวกฮ่อมีกำเนิดมาจากกบฏโตโตเอง และ
เป็นชาวกว๋างตุง กวางสี ยูนนาน และเสฉวน เขาใจว่าส่วนใหญ่ของพวกฮ่อจะเป็นชาวกวางสี
จริงอย่างที่ฝรั่งว่า แม่แตกวานกอบกู้ที่ขอมเขาสามีก็ก๊กกองทัพไทยก็เป็นชาวกวางสี ตามคำ
สารภาพของตนเอง^{๑๗} และปรากฏหลักฐานของไทยในที่อื่นๆ อีก พบว่าส่วนใหญ่ของฮ่อที่มา
ให้การแก่กองทัพล้วนเป็นชาวมณฑลกว๋างสีทั้งสิ้น

๒. ผลของการกบฏโตโตเองนั้น นอกจากจะทำให้มีผู้เสียชีวิตมากมายแล้ว ยังทำให้
แคว้นต่างๆ ซึ่งเคยอุดมสมบูรณ์ก็กลับยากจนลง กล่าวกันว่าแคว้นต่างๆ ที่เกิดการกบฏนั้นได้ถูก
ปล้นสะดมและทำลายลงอย่างราบเรียบ ทรัพย์สินซึ่งอยู่อาหารต่างๆ ถูกทำลายและซากการเพาะ
ปลูก จนกระทั่งท้องไร่ท้องนามนุษย์เป็นอาหาร หนุ่หนามไม้ควมรอบแห้งกลายเป็นบ้านร้างที่มีแต่
กองกระดูกของประชาชนที่เคยอาศัยอยู่กองระเกะระกะ^{๑๘} ประชาชนที่เสียชีวิตในการกบฏ
ครั้งนี้เนื่องจากถูกประหารหมู่ ตามในการรบ ทูตจิกซัยและโรคระบาดมีจำนวนถึง ๕๐ ล้าน
คน เหตุร้ายทั้งนี้เกิดขึ้นทั่วไปในมณฑลต่างๆ ตอนใต้ของจีน ^{๑๒} มณฑล

หลังการกบฏโตโตเอง ตอนใต้ของจีนยังประสบชะตากรรมที่ร้ายแรงอีก กล่าวคือใน
ปีพ.ศ. ๒๔๐๘ เกิดน้ำท่วมใหญ่ในมณฑลทางใต้ ส่วนทางตอนเหนือแม่น้ำบางขี้ขึ้นไปกลับปรากฏ
ว่าเกิดโรคภัยไข้เจ็บอย่างร้ายแรง เป็นผลให้เกิดโรคระบาดที่ติดติดตามมา ภาวะแดงแล้งนี้ดำรงอยู่
ถึง ๒ ปีเต็ม

เป็นธรรมดาอยู่เอง เมื่อบ้านเมืองตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ ประชาชนที่เหลือรอดชีวิต
จากการกบฏซึ่งกำลังอดอยาก และเคยชินกับการปล้นสะดมซึ่งต้องประณอยตลอดเวลาที่เกิด
การกบฏ จะมองหาทางออกด้วยการปล้นสะดม รวมกำลังกันออกเป็นกองโจรเที่ยวตีชิงไปตาม

พญานางๆ แกล้งทิ้งที่โลกแล้ว หมดลางๆ ก็ประสมกับภาวะยากจนเช่นเดียวกัน
กองโจร เหล่านี้จึงกองกันทางไปหาที่ลอนดอนโดยเฉาะในถิ่นที่ไม่ได้รับผลร้ายของ
การกบฏไคเผิง เป็นต้นว่าคังเกีย และสิบสองจุไทซึ่งอยู่ทางใต้ เพราะฉะนั้น จากหลักฐาน
บางแห่งซึ่งเขียนขึ้นในสมัยปัจจุบันจึงโลกเชื่อว่า พวกธอที่มาปล้นสะคมคินแดนลาวนี้ นอกจาก
มีพวกกบฏไคเผิงแล้วก็ยังมีพวกโจรผสมปนเปอยู่ด้วย

๓. นอกจากเกิดกบฏไคเผิงแล้ว ยังมีการ กบฏอีกครั้งหนึ่งซึ่งถึงแม้ว่าจะไม่ได้ขึ้น
ชื่อเสียมากเท่ากบฏไคเผิง แต่ก็ทำคามพิวาคใหม่แก่ความยุ่งเหยิงเป็นอันมากเช่นกัน และ
เป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ประชาชนอพยพลงมาลอนดอนในคังเกียและคินแดนลาว ซึ่งไทยเรียกว่า
โจรธอนั้น กล่าวคือประมาณปีพ.ศ. ๒๔๕๔ (ตามหลักฐานร่างไทยว่า ๒๔๕๓^{๒๐}) จนถึงพ.ศ.
๒๔๕๕ ไคเกิดกบฏมุสลิมขึ้นในเขตมณฑลยูนนาน^{๒๑} การกบฏครั้งนี้เกิดขึ้นจากชนที่นับถือศาสนา
อิสลามไม่พอใจการปกครองของรัฐบาลจีน ไคจับอาวุธขึ้นประท้วงประหารชาวจีนที่นับถือศาสนา
อื่นๆ ในขณะที่เขากันก็มีอิทธิพลของสงครามศาสนาอยู่บ้างเหมือนกัน ปรากฏว่าความคำประ-
ภาศของพวกกบฏในหนังสือของการ์นิเออร์นักสำรวจแม่น้ำโขงชาวฝรั่งเศส มีความค่อนข้างว่า
"จงรู้เถิดว่าพระเจ้าเป็นเจ้าใ้หม่อมประเทศจีนแก่เรา และใ้หม่อมหมายใ้เราปกครองประเทศ
จีน แต่ก่อนนี้เราใ้คอยู่ภายใต้แอกของพวกจีน / ชาวมุสลิมในยูนนานถือกันว่าเป็นชาวอาหรับ/
แต่บัดนี้มันใ้คตกมาอยู่ใ้คอำนาจของเราแล้ว และไม่มีอำนาจจะขัดขืนเราใ้ค..."^{๒๒}

มีชนชาวอเมริกันคนหนึ่งใ้คเล่าถึงการ กบฏมุสลิมในยูนนานใ้คว่า

แท้จริงแล้วก่อนที่จะมีการสังหารหมู่พวกมันใ้คอย่างไรปรานี พวกนี้ใ้คเป็นประชากรส่วน
ใหญ่ของยูนนาน แต่เนื่องจากกรณีพิพาทครั้งล่าสุด ซึ่งเริ่มขึ้นใ้คโดยชาวเผิงใ้คในปีพ.ศ.
๒๔๕๔ และเพิ่งยุติลงใ้คในปีพ.ศ. ๒๔๕๗ โดยการสังหารหมู่คนในหมู่บ้านมุสลิมลงอย่างรวม
คาม... ในยามราตรีก่อนที่จะถูกประหาร ครอชนครัวชาวมุสลิมต่างตระหนกตกใจมาก
มกนของเขาคถูกปล้นสะคม และสุเหราคถูกเผา เฝียงร้องไห้ด้วยความกลัวกระเจาบจาก
หมู่บ้านหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่ง ชาวมุสลิมจึงวิ่งเข้าจับอาวุธบ้าง และรวบรวมกันเป็น
หมู่ใหญ่ ชาวจีนมากกว่า ๑ ล้านคนถูกฆ่าตายเพื่อเป็นการล้างแค้น ในที่สุดพวกมันใ้คก็
ถูกปราบลงอย่างรวมคาม แต่ขณะเดียวกันประชากรมากกว่าหนึ่งในสี่ของยูนนานก็คอง
ประสบความพิวาคยอนยับและคองหลบหนีพอลภัยไปอยู่ที่อื่น การโรคและโรคภัยก็เกิดขึ้น
คิตตามการกบฏมา และใ้คทำลายมณฑลนี้ลงอย่างน่าประหวั่นพรึง...^{๒๓}

พวกกบฏมุสลิมเหล่านี้ อาจจะเป็นไปใ้คว่ามีพวกราษฎรที่คองคองยากจนเปมาค้วยใ้ค

โดยกษัตริย์การปราบปรามและภาวะวิกฤติในยุคนานลงมาในถึงภัยและภัยสองจุไทก่อนที่การปฏิวัติ
จะเสร็จสิ้นลงในพ.ศ. ๒๕๐๓ เสียอีก พวกนี้ยกลงมาปล้นสะดมโดยไชยขางแคงเป็นเครื่องหมาย
จึงรู้จักกันในนามว่าสองแคง จะอธิบายโดยละเอียดในตอนหน้าต่อไป

๔. นอกจากพวกสองแคงจะประกอบควยพวกโจรและกบฏรวมทั้งทหารของจีนแล้ว ยัง
ปรากฏว่ามีชาวพื้นเมืองโคเซมาเข้าร่วมการปล้นสะดมควยเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ไม่ไคหมาย
ความวามารวมการปล้นสะดมโดยยกมาเป็นพวกเจเนพวกธา แควหาโคเซมาารวมกับพวกสอง
แคงการแปลงเพศตนเองให้เป็นสองควย สาเหตุที่เข้ามาเป็นโจรนี้เพราะความหลักฐานซึ่งอาจแบ่ง
ออกได้เป็น ๓ จำพวกด้วยกัน

ก. พวกชาวมานที่กลัวอำนาจสองแคง ไม่อาจจะหนีไปไคควยเหตุใดก็ตาม จำกองยอม
เข้าหูสองแคง คือเต็มใจยอมเป็นงาให้สองแคงไร พวกก็ไปเป็นกำลังให้พวกสองแคงในทางปล้น
สะดมและป้องกันตนเอง ในการปราบสองแคงเมื่อพ.ศ. ๒๕๒๕ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแม่ทัพไทย
เล่าว่า พวกสองแคงที่เข้ามาหาป่า เป็นสองแคงแต่เพียง ๕๐ คน นอกนั้นเป็นพวกไทพู้ (หรือบาง
แห่งเรียกไทพ้อ) ที่กองเขาเป็นพวกสองควยความกลัว เมื่อพวกสองแคงหนีไปแล้ว พวกนี้ก็
รับมาขอมสวามิภักดิ์คือกองทัพอัน นอกจากนั้นยังมีพวกที่เข้ามาหูสองแคงเพราะกองการจะปล้นสะดม
หาอาหารประโยชน์ส่วนตัว โดยไชยกำลังของสองแคงสนับสนุนก็มาบ้าง ดังที่ในหลักฐานบางแห่งเล่า
ถึงสองแคงที่เมืองทูนไวว่า "มีพวกที่เข้ามาหูสองแคง... มีพรรคพวกรวมทั้งชายหญิง ๕๐๐ คนเศษ อายุคน
ที่หูสองนั้นเป็นพวกมอญบางพวกญไทยบาง โคเขาเป็นกำลังของพวกสองแคง เห็นว่าทำการโจรกรรม
มาช้านาน หากโคเขาหูควยความเกรงกลัวพวกสองแคงเพื่อรักษาชีวิตไม พวกเหล่านี้เห็นว่าการ
โจรกรรมควยพวกสองแคงอยู่เสมอๆ ..."^{๒๕}

ข. เมื่อสองแคงทำการปล้น ๓ หน้มาในโค ถ้าราษฎรหนีไม่ทันและถ้าเป็นญใหญ่อาจจะ
ทำอันตรายแก่อโค สองก็ฆ่าเสีย สวมพวกเด็กๆ นั้น สองเอามาเลี้ยงไว้ ให้อินเป็นงูหม
แคงควยบางพวกสอง^{๒๖}

ค. อีกพวกหนึ่งคือพวกคนพาส ตูยป็น เสพสุรา ไม่อาจหาถิ่นคุ้มกำลังตัวได้ ก็ยอม
เข้ากับพวกสองแคงไปเปียดึงเพศเขนสองไปเลย ทั้งนี้เพื่อจะไคร่วมในการปล้นสะดมหาประโยชน์
เลี้ยงชีพ

คนทั้งสามจำพวกนี้รวมเรียกว่าเป็นสองปล้อม ซึ่งไครวมอยู่ในจำนวนองโจรจีนเหล่านี้
นี้ไม่น้อย แม่ทัพไทยที่บุกไปปราบสองแคงถึงกับกล่าววว่า "กองทหารเราจับสองแคงควย โคเขาควยมา
ตามดูก็มีแควพวกญไทควย ญไทแคง และคนเมืองหัวพันหาหังหอกกับคนเมืองทวนหังสิ้น"^{๒๗} ใน
ปีพ.ศ. ๒๕๑๐ พวกสองแคงยังคงอยู่ในพระราชอาณาจักรก็หนีไปมากแล้ว แต่จำนวนพวกสองแคง

ค่าใ้การของช่อเองก็ยังมีถึง ๑๓๐๐ คน แต่ทั้งนี้พวกช่อปลอมเหล่านี้เป็นอยู่ด้วยถึง ๕๐๐ คน เพราะฉะนั้น เพื่อจะหลีกเลี่ยงความสับสนไขว่ เราควรจะต้องว่าคำว่าช่อที่หมายถึง ญูโจวที่ทำการปล้นสะกดหมายพระราชาณาเขตเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ นี้ เป็นเพียงชื่อ ของโจรพวกหนึ่งเท่านั้น หากใ้หมายถึงชื่อแห่งเชื้อชาติโง่ชาติหนึ่งดังที่มักจะทำให้ความหมายกัน เสมอว่าช่อคือจีนนั้นไม่

การขยายตัวของช่อ

เวลาที่เริ่มลงมารุกรานในตังเกี๋ยและสิบสองจุไทย

เวลาที่พวกช่อเริ่มรุดลงมาทางใต้ หลักฐานต่างๆ กล่าวถึงกันยังไม่พบหลักฐานชิ้นใดที่พอจะถือเป็นเครื่องค้ำยันที่แน่นอนได้ ดังที่เราใ้ทราบแล้วว่า ส่วนหนึ่งของพวกช่อคือ พวกกบฏไ้เต๋ิงที่ยังหลงเหลือมาจากการปราบปรามในจีน กบฏไ้เต๋ิงสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ เพราะฉะนั้นจึงพบหลักฐานอยู่สองแห่งที่อาจว่าพวกช่อเริ่มรุดลงมาในปีพุทธศักราชนี้ กล่าวคือหลักฐานของลาวที่เขียนขึ้นในสมัยหลัง และหนังสือของปาวี^{๒๒} อย่างไรก็ตาม หลักฐานส่วนใหญ่ไม่ถือว่าช่อไ้รุกรานลงมาตั้งแต่ในสมัยนั้นๆ ดังเพียงนั้น ว่ากันโดยที่จริงแล้ว น่าจะเป็นไปใ้ว่าพวกกบฏอาจจะเริ่มช่ออยู่ในตอนไ้ของประเทศไทยสักหนึ่งก่อนที่จะบุกกันลงมาปล้นสะดมในต่างแดนเช่นนี้ เพราะพวกกบฏไ้เต๋ิงแน่นอนกว่าใ้วกอนว่า ถ้าคนพวกนี้แห่หนีลงมาอยู่ในตังเกี๋ยและสิบสองจุไทย ยิ่งไปกว่านั้น มีหลักฐานหลายชิ้นยืนยันว่า พวกช่อเริ่มลงมา ยังตังเกี๋ยเนื่องจากใ้รับคำช่อรองจากจักรพรรดิฉวนไท้ห่าเช่นนั้นในใ้พ.ศ. ๒๕๐๕^{๒๓} เพราะฉะนั้น จึงไม่น่าเชื่อว่า พวกกบฏไ้เต๋ิงจะบุกกันลงมาตั้งที่พวกช่อรวมและพ่ายแพ้กองใ้้รัฐบาล ในใ้พ.ศ. ๒๕๐๗

หลักฐานฝรั่งเศสบางแห่งกล่าวว่า ช่อเริ่มเข้ามาในตังเกี๋ยใกล้กับสมัยที่ฝรั่งเศสเริ่มเข้ามาตั้งที่ในตังเกี๋ย คือประมาณใ้พ.ศ. ๒๕๐๖^{๒๔} อย่างไรก็ตามจะเห็นใ้ว่าข้อความที่กล่าว นี้ขัดกับความจริงช่อหนึ่งที่ว่า นายอุยปัสสะลาชาวฝรั่งเศสซึ่งใ้ ร้อยกับเดินทางจากตอนไ้ ของจีนมายังฮานอยทางแม่น้ำแดงใ้พ.ศ. ๒๕๐๕ ยังบันทึกใ้ว่า คนใ้พบพวกช่อตั้งเป็นทหาร ฝึกมารักษาเส้นทางเดินเรือบนลำน้ำแดงใ้แล้ว^{๒๕} ด้วยเหตุดังนั้น หนังสือของนายเลอแนล-ของดูวาราราชการอินโดจีนฝรั่งเศสจึงประมาณใ้ที่พวกช่อเริ่มลงมาในตังเกี๋ยว่าอยู่ในราว พ.ศ. ๒๕๐๓^{๒๖} ซึ่งดูจะสมเหตุสมผลดีสิน เพราะฉะนั้นเราก็อาจจะรู้เวลาคร่าวๆ ของใ้ที่พวกช่อ เริ่มลงมาในตังเกี๋ยใ้ว่าอยู่ในเวลา ๔ ปี ตั้งแต่ใ้พ.ศ. ๒๕๐๕ ถึงใ้พ.ศ. ๒๕๐๗ นี้

ส่วนในสิบสองจุไทยซึ่งเป็นแดนที่พวกช่อไ้กระจายมาจากตังเกี๋ย ไ้พบหลักฐานที่พอจะ

เชื้อโคอิมูว้าง กล่าวคือในพงศาวดารเมืองไคซึ่งเขียนขึ้นจากคำให้การของชาวสุนกรมการ
 ในเมืองนั้น ซึ่งไค้ระบบเหตุการณ์ต่างๆ ควบคุมเอง กล่าวว่ พวกฮ่อเริ่มเข้ามาในสิบสอง
 จุฬาทศ.ศ.๒๔๐๘ โดยยกมาจากเมืองฮ่อบางแห่งเป็นเมืองอยู่ในระหว่างกรมเงินและฮวน
 ในตั้งเกีย^๕ ตรีวิภาคภูวคซึ่งเคยเคินทางไปตั้งสิบสองจุฬในสมัยโลกเคียงกับเหตุการณ์
 สันนิษฐานว่ ฮ่อโคเริ่มเข้ามาในตั้งเกียในศ.ศ.๒๔๑๓ และต่อมาก็ขยายตัวออกไปสู่ถิ่น
 แคนไกลเคียง ส่วนหลักฐานร่างไทยอื่นๆ กล่าวถึงศักราชที่ฮ่อเริ่มเข้ามาในสิบสองจุฬในเวลา
 โกล้เคียงกันนี้ เช่นในคำให้การของชาวสุนกรมการเมืองต่างๆ ในแคว้นหัวพันเป็นตน เพราะ
 ฉะนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าพวกฮ่อโคเข้ามาในสิบสองจุฬในราวๆ ศ.ศ.๒๔๑๕ เป็นขั้นแรก ก่อน
 ที่จะขยายอำนาจต่อไปยังแคว้นอื่นๆ ในลาว

สาเหตุของการอพยพของพวกฮ่อ

เรื่องราวเกี่ยวกับการอพยพของ ผู้ตั้ง เกียของพวกฮ่อนั้นเมื่กล่าวกันเป็นหลายทฤษฎี ความ
 รายงานการสำรวจของปัววีปรากฏว่ หลังจากที่พวกกบฏไคเค็งโคถูกจับในทางสี่แล้ว ก็มี
 พวกหนึ่งเล็กออกมาไค พวกนี้ลงมาตั้งถิ่นแถมที่เขินเฮา และตั้งสถานของชุมนุมขึ้นเป็นใจ
 ในแถบนั้นในราวศ.ศ.๒๔๐๗ จักรพรรดิอ็อกคักพยายามที่จะขับไล่พวกนี้ออกจากอาณาเขตของ
 พระองค์แต่ก็ประสบความล้มเหลว พระองค์จึงต้องร้องขอความช่วยเหลือจากจีน

กองทัพของจีนได้รับการอุปถัมภ์ค่าจุนจากรัฐบาลแต่เพียงเล็กน้อย และไม่อาจจะม
 ระเบียบ ในโบชาก็เข้าร่วมตัวกันกับพวกใจ จักรพรรดิฮุอันแฉจึงไม่มีช่องทางไค
 ที่จะจัดการ กับพวกนี้ได้นอกจากขอร้องให้ฮ่อถอนตัวออกไปจาก แคนคินของพระองค์เอง
 ครั้นเมื่อเกิดความเคียดรอนจนเป็นอันตรายแก่คนทั่วไปในครัว ขุนปากแม่น้ำ [แดง]
 พวกฮ่อก็ถูกเรียกกลับมาอีก เมื่อกลับมาคราวนี้ ปรากฏว่พวกฮ่อมีกำลังมากขึ้นกว่า
 เดิม จึงทำให้พวกใจจีนเคิมประทันตรีพรังทุกกก ซึ่งก็ไคแก่ตนเองออกเป็นสอง
 พวก คือพวกองค์อันเป็นพวกทหารประจำการ เคิม [ที่จีนลงมาช่วยปร ายกบฏไคเค็ง]
 ไคยมี ลิว วินห์ หลู (Liu Vinh Phuoc) เป็นหัวหน้า อีกพวกหนึ่งไคแก่พวกของเหลือง
 ซึ่งเป็นพวกกบฏไคเค็งเคิม มีหัวหน้าชื่อ พู ลัน ซี (Phu Lan Si)

จักรวรรดิ (ฮวน) ซึ่งชวนเชื่อนั้น แม่ว่าจะไครับความช่วยเหลือ [จากจีน] ก็ขึ้น
 ขี้ต่อไปแต่ปราศจากอำนาจที่แท้จริง ควบคุมเหตุกันจึงไคขอร้องให้ ลิว วินห์ หลู ขับไล่
 พวกของเหลืองออกไป พร้อมกับนั้นก็คงตั้งให้เขาไคมีตำแหน่งในทางทหารของฮวน และ

ถือว่าทหารของเราเป็นกองทัพของประเทศไปค้วย...๓๖

ในหนังสือ "อินโดจีนของฝรั่งเศส" ซึ่งประพันธ์โดยนายเคอ ลานเนสของซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการอินโดจีนอยู่ที่หนึ่ง กล่าวเรื่องราวไว้มากมายเหมือนกันที่ป่าวิเลา แต่มันแตกต่างกันที่กิจกรรมและรายละเอียดปลีกย่อยอื่นๆ อย่าง ความว่า

ในปีค.ศ. ๑๙๑๓ สถานการณ์ในดังกก็เกิดขึ้นแตกต่างไปจากเดิม ในขณะที่พวกกบฏโคเต็งซึ่งถูกขับไล่ออกจากกวางสี โคเต็งสามารถรวมแถบภูเขาในจังหวัดยัคินันท์และตั้งซอน ทั้งยังได้ยึดเอาบางจุดในที่ราบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำไว้อีกค้วย ประเทศจีนได้ส่งกองทหารมาปราบพวกนี้ และได้ถือประโยชน์จากโอกาสที่ความวุ่นวายกำลังทหารประจำการของคนไว่ทุกเมือง รวมทั้งขุนนางจีนกำกับเมืองอีกค้วย เป็นความจริงอยู่ว่า ความวุ่นวายเหลือของจีนนี้ พระจักรพรรดิคืออีกโคเป็นผู้ร้องขอเอง เนื่องจากว่าพระองค์คิดจะไซ่กองทหารจีนเหล่านี้เป็นอำนาจต่อต้านความกระหายของเรา [ฝรั่งเศส] ในอนาคต

ในปีค.ศ. ๑๙๑๕ ในป้อมเมืองยัคินันท์ทหารประจำการของจีนอยู่ถึง ๓๐๐ คน พวกข้าราชการจีนและทหารจีนโคถูกแจกจ่ายไปอยู่ทุกหนทุกแห่งตามฝั่งน้ำแดง...๓๗

ทหารจีนที่เข้ามาในดังกเกิดขึ้นก็คือพวกของคำ ซึ่งมีหัวหน้าชื่อ ลิว วินท์ หลวก นั้นเอง ในภายหลัง หลวกของคำนี้โครับกับฝรั่งเศสเพื่อป้องกันดังกเกิดขึ้นแก่ญวนอนบางเต็มกำลัง เกี่ยวกับการที่ญวนไปไซ่ขอให้เป็นทหารของคนนี้ หลักฐานบางแห่งกล่าวว่า เมื่อหลวกยอมยกเข้ามา ทางรัฐบาลญวนก็ห้ามกำลังพลไปซิมโคให้ออกจากประเทศของตนไม่ และเพื่อที่จะรักษาความสงบของชาติไว้ รวมทั้งเพื่อไซ่แทนกำลังทหารญวนเองซึ่งแตกแยกและอ่อนแออยู่ ราชสำนักเวจจึงตัดสินใจที่จะเลือกหลวงโจร เหล่านี้ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามว่าพวกธงคำใหม่อยู่ในความอุปการะของรัฐบาลญวนเสียเลย

เนื่องจากจีนไซ่พวกธงคำมารักษาสปประโยชน์ของคนในดังกเกิดขึ้น และในตอนหลัง หลวกธงคำเป็นพวกที่มีอำนาจมาก จึงทำให้เกิดความเข้าใจกันว่า การที่อัครุกราณไทยนั้นจีนโคมีส่วนสนับสนุนอยู่ หรืออย่างน้อยก็มีส่วนรู้เห็นค้วย พระวิภาควคฤคกล่าววว่า "ชาวต่างชาติเขาสามารถรวบรวมใจแสดงว่า เขาพวกนี้ซึ่งเป็นชาวลาวจีนประจำญวนนานเป็นหัวหน้าและศูนย์บัญชาการของการรุกรานที่คำราชาของพวกอโคในครั้งนั้น" ชาวลือเซนที่ว่านี้ขอมมีอยู่หนาหูในสมัยนั้น หุคอิงกฤคประจำกรุงเทพร โครับงานรัฐมนตรีต่างประเทศของเขาถึงเรื่องการเมืองที่เมืองหลวงพระนางเมื่อค.ศ. ๑๙๓๐ มีความตอนหนึ่งว่า

ชาวท่าพวกหัวหน่าจิ้นฮ้อไค้ตั้งกรมเจ้าหลวงเมืองหลวงพระบางว่าเหตุไฉนจึงไม่ส่ง
 บรรณาการไปเมืองจิ้น ในวันเมื่อพวกจิ้นฮ้อยกไปประชิดเมืองหลวงพระบางนั้น เป็น
 การประหลาดอยู่ และเพื่อเป็นการหวังดีก่อประเทศสยามแล้ว เราควรหวังว่าเหตุ
 อันนี้หาไค้ให้เห็นถึงความตั้งใจของจิ้น ที่จะช่วยเหลือพวกจิ้นฮ้อในการต่อสู้รบราชก
 ประเทศสยามมิได้ การช่วยเหลือเช่นนี้แม้จะเป็นการช่วยกันลับๆ ก็ตาม บอมนกระทำ
 ให้เป็นการ เหลือวิสัยที่จะป้องกันอาณาจักรฝ่ายเหนือให้รอดพ้นจากการจลาจลรุกรานถึง
 ที่เกิดขึ้นที่เมืองหลวงพระบางเมื่อเร้าๆ นี้ นั้นได้

ถึงแม้ว่าช้วนจะไร้พวกฮ้อมมาเป็นทหารของตน แต่ก็เข้ามาเฉพาะพวกฮ้อมของคำเท่านั้น
 ส่วนฮ้อมพวกอื่นๆ ช้วนก็ถือว่าเป็นศัตรูของตนเช่นกัน ดังที่โลกกล่าวแล้วในบทก่อนว่าช้วนไค้ส่ง
 ทักษมาปราบฮ้อมในสิบสองจุไทหลายครั้ง ฮ้อมที่ช้วนมาปราบนี้ ฮ้อมเป็นฮ้อมอื่นๆ ที่ไม่ใช่ฮ้อมของคำ
 ทั้งนั้น เป็นฮ้อมของเหล่าองเสียดส่วนมาก ดังจะกล่าวโดยละเอียดในโอกาสข้างหน้า

ตามหลักฐานข้างไทย นอกจากพวกฮ้อมจะยกกันลงมาเนื่องจากหมิ่นการปราบปราม
 และเพราะไค้รับคำสั่งของจากรัฐบาลช้วนแล้ว ปราบกวางทางเมืองหลวงพระบางก็เคยให้ความ
 อุปการะเลี้ยงดูพวกฮ้อมมาก่อนเช่นเดียวกัน ดังกับตั้งให้หัวหน้ามีบรรดาศักดิ์ในตำแหน่งข้าราชการ
 เป็นตำแหน่งพระยาอิสริเพชร และพระยาอิสริวงศา "ให้ความคุ้มครองตั้งทำหน้าที่อยู่ในเขต
 แขวงเมืองหลวงพระบาง มาช้านาน ครั้นล่วงมาถึง เจ้า มหินทรเทพนิกายารคนนี้ พระยา
 อิสริเพชรกับพระยาอิสริวงศาไค้เกิดความวิวาทบาดหมางกันขึ้น ถึงเกิดต่อสู้รบราชกันจนล้ม
 ตายลงไปถึง ๒ ฝ่าย เจ้านครหลวงพระบางก็เกิดเฉยเสียดหาปราบปรามให้รวบรวมพระองค์
 กันไค้ไม่ พวกฮ้อมจึงแตกฉานหนีหายลมหบายสูญสิ้นไป"

พิเคราะห์ดูตามหลักฐานของไทยที่กล่าวนี้ เข้าใจว่าช้วนเขียนจะมีความเข้าใจผิดเรื่อง
 ฮ้อมอยู่บ้าง ถึงแม้ว่าตามหลักฐานไม่ไค้บอกศักราชที่แน่นอนว่าพวกฮ้อมไค้ลงมาถึง "เขตแขวง
 เมืองหลวงพระบาง" เป็นครั้งแรกเมื่อใด แต่ก็พอจะรู้ได้ตามความที่กล่าวมาของก่อนหน้าปี
 พ.ศ. ๒๔๐๑ (ตามทางการ ขึ้นครองราชย์เมื่อพ.ศ. ๒๔๐๕ หลังจากไค้ได้รับการแต่งตั้งจากไทยแล้ว)
 ซึ่งเป็นปีที่เจ้ามหินทรเทพฯ ขึ้นครองเมืองหลวงพระบาง และตามความที่กล่าวมานั้นชวนให้เข้าใจ
 ว่าพวกฮ้อมไค้มาตั้งหลักแหล่งอยู่ก่อนหน้านั้นนานพอสมควร แต่ดังที่โลกกล่าวแล้วว่า พวกฮ้อมเพิ่ง
 ลงมาถึงสิบสองจุไทเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๐๕ เป็นครั้งแรก เพราะฉะนั้นจึงเป็นไปไม่ได้ที่พวกฮ้อมจะ
 ลงมาถึงเขตหลวงพระบางไค้ก่อนนั้น สันนิษฐานว่า พวกฮ้อมไค้กล่าวถึงในหลักฐานข้างไทยที่นี้
 จะหมายถึงพวกท้าวฮ้อมช้วนช้วนซึ่งเคยเดินทางมาค้าขายถึงหลวงพระบาง ก่อนหน้าพวก

โจรจีนเหล่านี้จะมาปล้นสะดม และควยเหตุที่มาโทษสงบ จึงได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนางเหมือน
จีนในกรุงเทพฯ ไท่ทวาททำชายที่กระยาไรฎีกกราชเศรษฐีฉนั้น

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่พวกฮ้อพากันยกลงมาปล้นสะดมในลาวและตั้งเกีย นอกไป
จากเพราะถูกทหารรัฐบาลจีนปราบปรามอย่างรุนแรงและเพื่อหนีภัยพิบัติอันเกิดจากธรรมชาติ
และเศรษฐกิจแล้ว "อาจจะเป็นไปได้ว่า เพื่อต้องการบิณฑบาตที่ไ้จากการปล้นเอาเป็น
อาหารประโยชน์และเพื่อยึดเอาดินแดนที่อ่อนแอ พวกฮ้อไ้ทำให้คนแดนญวนว่างเปล่าปราศจาก
ผู้คนเพื่อจับจองทำมาหากินเป็นของตนเอง นอกจากนี้ฮ้อยังเป็นไป ไ้หาเพื่อแสวงหาแหล่ง
สำหรับทำการปล้นสะดม"

เมื่อพิจารณาถึงดินแดนที่พวกฮ้อยกลงมาปล้นสะดมคือตั้งเกียและแคนลาว เราจะพบ
ว่าทั้งแค่อคคีสมัย ครึ่งก่อนประวัติศาสตร์เป็นต้นมา มนุษย์อาศัยอยู่ทางตอนเหนือคือในประ-
เทศจีนมักจะเดินทางลงมายังดินแดนแถบนี้ บางครั้งก็มาตั้งหลักแหล่งอยู่เลย บางครั้งก็เพียง
แค่อาศัยผ่านไป การอพยพครั้งใหญ่ของชนชาติไทยตามสายแม่น้ำโขง ก็ปรากฏว่าพวกแรก
ไ้มาตั้งหลักฐานทางแถบตั้งเกียและสิบสองจุไทก่อน ผนกระดูลของท้าวโลกก็เป็นจีนที่ไม่พอใจ
การปกครองของชาวแมนจูซึ่งถือว่าเป็นชาวต่างชาติ จึงไ้อพยพมาตั้งที่ท่ามาหากินในท้องที่เปล่า
ซึ่งเป็นเมืองโลดทั้งที่ไ้กลลาวแล้วโนหที่ ๐ ยิ่งไปกว่านี้ชาวจีนในกวางกุงและกวางสีคตอลจน
ถึงยูนนานก็รู้จักดินแดนคังลาวเป็นอันดี มีการติดต่อค้าขายเป็นสำคัญ หรือบางครั้งก็อพยพ
ลงมาท่ามาหากินในตั้งเกีย สิบสองจุไท ตลอดลงไปถึงญวนและลาวส่วนในก็มี เป็นคนวากายตง
ซึ่งไทยตั้งให้เป็นพระสวามิภักคีสยามเขต เดิมก็เป็นจีนชาวกวางกุง ลงมาค้าขายในตั้งเกีย
และสิบสองจุไทอยู่ก่อนแล้ว เมื่อไ้โอกาสเหมาะจึงอาศัยการอุดหนุนของญวนจนไ้ตั้งตัวเป็น
เจ้าเมืองแฉ่งในภายหลัง ควบเหตุนี้ จึงเป็นเรื่องธรรมดาเมื่อชาวจีนซึ่งไ้ได้รับความเดือด
ร้อนต่างๆ นานา ทั้งไ้ถูกกองทัพรัฐบาลจีนปราบปราม หรือไ้รับภัยจากโรคระบาด ความ
แห้งแล้ง หรือภัยจากธรรมชาติอื่นไ้จึงต้องพากันหนีลงมาตั้งเกียและสิบสองจุไทตามที่ไ้เคย
ปฏิบัติมาหลายชั่วอายุคนแล้ว

ภักคางา ของฮ้อ

ฮ้อแบ่งฮ้อเป็นสามก๊กและสี่ก๊ก

ความหลักฐานของฝรั่งทุกแห่ง กล่าวว่ฮ้อมีอยู่เป็นสามก๊กหรือสามพวกเท่านั้น คือพวกฮ้อองค้ำ
ฮ้อจริงเหลืออง และฮ้อจริงแฉ่ง ส่วนความหลักฐานข้างไทยหลายแห่งรวมทั้งคำให้การของหวานกอบยี่
หัวหน้าฮ้อควบกล่าวว่ามีฮ้อของลาชอีกพวกหนึ่งควบ

การแต่งงานเป็นพวกธงสีต่างๆ นั้น เนื่องจากว่าข้อแต่ละพวกกว้างใจจนนำพิธีต่างๆ
 กันซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันในกองทัพของจีนมาจน กองทัพของจีนถือธงเกือบทุกสี เป็นต้น
 ว่ากองทัพแมนจูถือธงสีคือเหลือง ขาว แดงและน้ำเงิน ส่วนกองทัพหัวเมืองถือธงเขียว
 กองทัพอาสาสมัครหรือที่เกณฑ์จากชนบทถือธงหลากสี แต่มักนิยมสีแดง โดยมากจะใช้ธงยาว
 กิ่งแคบ ๔ พุทขึ้นไป ๑ ธงสำหรับทหาร ๑๐ คน ส่วน "กองทัพ" จะใช้ธงที่เขียนชื่อนายทัพ
 ส่งไปควยสีต่างจากสีอื่น เช่นสี ขาวบนพื้นแดง แดงบนพื้นน้ำเงิน ฯลฯ กองทัพของพวกฮ่อ
 ที่ยกลงมาปล้นสะทอนก็เช่นเดียวกัน ถือธงสีต่างๆ กัน เช่นพวกของลิ่ว วันหู่ พวก กี้ถ้อง
 คำ มีตัวอักษรสีแดงว่า "อ" หรือ "อู" อยู่บนธงควย แปลว่า สิทธิ ความยุติธรรม ความรัก
 ชาติ หรือความศักดิ์สิทธิ์ ส่วนพวกอื่นจะมีอักษรเขียนว่าอย่างไรไม่ขอกล่าวออกไว้ น่าจะ
 เข้าใจว่า ธงสีต่างๆ ของพวกฮ่อนี้ย่อมสืบมาจากสีธงคั้งเดิมของกองทัพจีนที่พวกฮ่อเคยขึ้นอยู่
 ในประเทศจีน เมื่อยกลงมาจึงนำมาใช้ต่อมาเป็นธรรมเนียมควย

ในหมู่พวกฮ่อทั้งหมดนี้ พวกธงดำเป็นพวกที่มีชื่อเสียงที่สุด เนื่องจากเป็นพวกที่มี
 อำนาจมากเป็นที่เกรงกลัวของพวกฮ่ออื่นๆ ทั้งยังเคยโค่นล้มการอุปถัมภ์ของฝรั่งเศสเป็น
 เวลานานเพื่อป้องกันตั้งภัยในแคว้น แต่ความประวัติศาสตร์ไทย พวกธงเหลืองกลับเป็นพวก
 ที่มีความสำคัญมากกว่า เพราะเป็นพวกที่ได้เข้ามาบุกรุกดินแดนลาวอย่างมากที่สุด กองทัพ
 ไทยที่ยกขึ้นไปปราบพวกฮ่อในสมัยหลังๆ ก็ล้วนยกขึ้นไปปราบพวกของเหลืองเป็นสำคัญทั้งสิ้น
 ส่วนพวกฮ่อธงดำนั้น ไม่ปรากฏว่าโยมาทำการปล้นสะทอนในระแวกไทย ชำยังเป็นพวกที่ชวนใจ
 มาปราบฮ่อพวกอื่นๆ อีกควย เพราะฉะนั้นในที่นี้จึงจะกล่าวถึงฮ่อธงเหลืองก่อน จากประวัติของ
 ฮ่อแต่ละพวกนี้จะทำให้รู้ถึงการขยายตัวของฮ่อในแดนลาวไปพร้อมกันในตัว (๑)

---

(๑) ขอความทราบว่าควยฮ่อทั้งสามและสีพวกนี้ ได้ใช้หลักฐานของไทยเป็นหลัก เนื่องจากว่า
 เป็นเรื่องราวที่ได้สอบถามจากบุคคลที่ไ้ประสบเหตุการณ์มาด้วยตนเอง นางทิดก็เป็นคำให้การของ
 ฮ่อเอง จึงมีน้ำหนักน่าเชื่อถือกว่าหลักฐานข้างฝรั่งเศสซึ่งไปสอบสวนหลังจากที่เหตุการณ์ล่วง
 มาแล้วเป็นเวลานาน อย่างไรก็ตามมีข้อที่น่าระวางอยู่ว่า ข้อความที่ได้จากการไต่สวนนี้
 บางครั้งอาจถูกบิดเบือนเสีย เพื่อป้องกันผลประโยชน์ของตนเอง เช่นท้าวการเมืองไลและ
 เมืองแดงตอนที่กล่าวควยเรื่องของกษัตริย์หรือพระสวามีภักดีสยามเขลและท้าวโล้วาทกัน ทาง
 ก็ได้ความซึ่งกันและกันเอง เพราะต้องการจะประจบกองทัพไทย เพื่อปลื้มความนิคของคนใน
 ทัพ อย่างไรก็ตามยังมีท้าวการเมืองในหัวพัน ซึ่งถึงแม้จะมีข้อบกพร่องในเรื่องอื่นอยู่บ้างก็
 เป็นคนกลางไม่เกี่ยวกับการวิวาทครั้งนี้ จึงใช้สอบท้าวการเมืองทั้งสองได้เป็นอย่างดี

ออรังเหื่อง

กำเนิดของออรังเหื่องนั้น มีกล่าวในหลักฐานต่างๆ บิดคลาตไปจากนั้นจะเป็นจริงอยู่มาก มีหลักฐานของนักเขียนฝรั่งเศสผู้หนึ่งซึ่งเป็นที่เชื่อถือกันแพร่หลายกล่าวว่า พวกออรังเหื่องเป็นพวกที่ร่วมมือกับพวกองค์การรบกับฝรั่งเศส (พวกองค์การในภาษาญวนว่า โคคอง และธงเหื่องว่า ไคว้ง) คุกมาเมื่อจีนต้องยอมแพ้ฝรั่งเศสยอมลงนามในสนธิสัญญาเบงกอลใน พ.ศ. ๒๔๒๗ แล้ว พวกทหารจีนในบังคับก็กองถอนตัวกลับไปหมด แต่พวกไคว้งหรือออรังเหื่องปฏิเสธไม่ยอมถอนตัวออกจากตั้ง เกียหรือวางอาวอู แต่กลับเริ่มทำสงครามใหม่โดยมีหัวหน้า ๓ คนซึ่งเป็นญาติกันมีแธ่ขวางควยกันทุกคน คนสุดท้ายชื่อออรัง หู หุง ซึ่งเคยเป็นนายทัพคนสำคัญของฉิว วินห์ ล่วงมาก่อนในการรบเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒ ไคว้นทหารของตนมาสู่ตอนโคของสิบสองจุไท และไกลเมืองหลวงพระบาง พวกนี้โคถูกนายกลบ้านเนอแกง (Pannequin) จับไล่ออกไปใน พ.ศ. ๒๔๒๒

จะเห็นได้ว่า ออรังเหื่องที่กล่าวนี้จัดกับหลักฐานข้างของไทยและที่ปาวีสืบสวนมาได้ ทั้งศักราชที่พวกออรังเหื่องยกเข้ามาในสิบสองจุไทก็ลาไปเสียหลายปี แท้จริงแล้วพวกออรังเหื่องมารุกรานสิบสองจุไทตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๕ แล้วเป็นอย่างน้อย

ขอความความที่ปาวีสืบสวนมาได้ใกล้เคียงกับหลักฐานข้างไทยอย่างมาก จึงน่าจะเชื่อว่าหลักฐานฝรั่งเศสที่อื่น ปาวีเล่าไว้ว่า "ใน พ.ศ. ๒๔๐๕ พวกออรังเหื่องโคออกจากเมืองฮายาง (หลักฐานข้างไทยเรียกเมืองฮอยาง) ซึ่งอยู่บนฝั่งแม่น้ำแกล และหลังไหลมาสู่ฝั่งขวาแม่น้ำแกล ทั้งสิบโคพวกของแกงซึ่งมาจากญวนนานในหนึ่งลงไปยังทุ่งเชียงควา..."

ดังที่โคกล่าวแล้วว่า พวกออรังเหื่องนี้คือพวกกบฏโคเมืองเดิม ตามพงศาวดารเมืองโลกล่าว่ายกเข้ามาในสิบสองจุไทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ มีนายชื่อพนันตี (ฝรั่งเรียก ชู ลัน ซี) ซึ่งตามหลักฐานของไทยบางแห่งเรียก ชัน ลัน ซี พนันตีโคลงนายทัพหนึ่งชื่อล่อหลิไปตั้งเมืองแดงใต้ในปีเดียวกันนั้นเอง พงศาวดารเมืองโลกล่าว่าพนันตีนั้นนำทัพมาจากเมืองฮอยางซึ่งอยู่ที่เขตแดนจีนและญวนต่อกัน ในพงศาวดารเมืองแดง ก็กล่าวขอความตรงกันว่า ในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ มีชื่อเกอเหื่อง (เกอภาษาลาวแปลว่าขง) หัวหน้าชื่อล่อหลิคุมขอมาคือเมืองแดงใต้ แต่ต่อมาในปีเดียวกัน หลวงพระบางโคส่งทัพมาไลพวกออรังเหื่องออกจากเมืองแดงหมด เมืองแดงจึงว่างเจ้าเมือง เพราะเจ้าเมืองเกอถูกขอมฆ่าตาย และกรมการพากันหนีไปหมด (ตามหลักฐานบางแห่งว่าเจ้าเมืองแดงคนเกอถูกพวกป่องฆ่าตาย) แต่ในพงศาวดารเมืองโลกล่าว่า หลวงพระบางมาปราบออรังเหื่องในปี พ.ศ. ๒๔๐๗ ในพงศาวดารเมืองในหัวพันล่าวว่า ใน พ.ศ. ๒๔๐๕ มีออรังหลาย (ที่จริงคือออรังเหื่อง แต่ผู้เล่าจะเข้าใจผิดสืบสนกันอยู่) มีนายชื่อสามมัว และ

บิโตะ มาตีเมืองในสิบสองจุไท ไคหมัก^{๕๔} ตามพงศาวดารที่กล่าวแล้วทุกฉบับกล่าวข้อความตรงกันว่า พวกอูเหล่านี้นิยมไปตั้งที่ทำการใหญ่อยู่ที่เมืองลา (หรือที่ชววนและฝรั่งเศสเรียกเมืองชอนลา) ในสิบสองจุไท บางแห่งว่าหัวหน้าที่อยู่เมืองลาชื่อความกอลบิโตะ พวกเจ้าเมืองในแคว้นหัวพันรวมกำลังกันมารบฮอกที่เมืองฉานี้เป็นหลายครั้งก็ประสบความพราซีบเรื่อยมา ชำรายบังเป็นการชักนำให้ออหากันยกกำลังลงไปตีเมืองต่างๆ ในหัวพันอีกด้วย^{๕๕} ฝ่ายเจ้าเมืองโลกิพยายามขับไล่พวกอูออกจากแคว้นสิบสองจุไทเช่นกัน เนื่องจากว่าท้าวโลไคชัยชนะพวกอูในปีพ.ศ.๒๔๐๕ เมื่อพวกอูพยายามตีเมืองโลไค เพราะท้าวโลไคมีบุตรชายชื่อคำหม เป็นผู้เข้มแข็งในการรบ คำหมสามารถป้องกันเมืองโลไคจากพวกอูได้ถึงสองครั้งในปีเดียวกันนี้เอง ในปีต่อมาท้าวโลไคจัดทัพใหญ่ตรายชื่อคำหมนี้ไปขับไล่พวกอูอีก ปรากฏว่าสามารถไล่พวกอูออกไปจากเมืองบางเมืองไคมาย เมื่อตีเมืองเหล่านั้นเป็นเมืองขึ้นของชววนทั้งสิ้นเพราะตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำแคว ท้าวโลไคจึงมีหนังสือบอกไปเมืองชววน ชววนเห็นความดีของท้าวโลไคจึงตั้งให้เป็นกวางญเจ้าเมืองแฉ่ง เนื่องจากตำแหน่งเจ้าเมืองแฉ่งว่างอยู่ ทางหลวงพระบางก็หาโลไคตั้งโยกกันมาเป็นไม พร้อมทั้งมณเฑาะที่ให้ท้าวโลไคเป็นผู้ขับไล่พวกอูออกจากสิบสองจุไท^{๕๖} ตอนนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ท้าวโลไคจะขยายอำนาจของตนออกไปในสิบสองจุไท โดยอาศัยความสนิทสนมกับชววน

ในขณะนั้นมีพ่อค้าชาวจีนชื่อตั้งหวางมาน (หรือที่บางแห่งเรียกวงม่าน) เดินทางเข้ามาในสิบสองจุไท โคทำความชอบให้กัญจวนโดยช่วยชววนรบฮอกที่เมืองแฉ่ง ชววนจึงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองแฉ่ง^{๕๗} ในพงศาวดารเมืองโลกิกล่าวว่า ท้าวโลไคสนับสนุนให้หวางมานโคเป็นกษัตริย์ของเมืองแฉ่ง โดยมีท้าวโลไคเป็นเจ้าเมือง เพราะท้าวโลไครับวงม่านไว้เป็นบุตรบุญธรรมเมื่อพ.ศ.๒๔๐๓ และวงม่านช่วยทำศึกเข้มแข็ง^{๕๘} น่าจะเป็นจริงตามพงศาวดารเมืองโลไคว่าวงม่านหรือกษัตริย์โคได้รับความอุปถัมภ์ของท้าวโลไคมากจน เพราะปรากฏในหลักฐานของฝรั่งเศสกล่าวตรงกันหลายแห่ง

ในปีพ.ศ.๒๔๐๘ เกิดข้าเป็นโจ่งหัวไปในสิบสองจุไท ทั้งกษัตริย์และบุตรท้าวโลไคช่วยกันปราบพวกชาตมญุ ต่อมาในปีเดียวกันนั้นเอง เจ้าอุปราชเมืองหลวงพระบางก็ยกเข้ามาตั้งอยู่เมืองงอย เพื่อจะปราบกบฏของพวกชา เจ้าอุปราชเรียกคำหมบุตรท้าวโลไคมาช่วยควบคุมข้าโจ่งแกกหนีไปหนก ส่วนเมืองแฉ่งซึ่งมีนาคลังเพราะพวกชานและพวกอูก็ได้รับการฟื้นฟูใหม่โดยได้รับการอุดหนุนจากท้าวโลไค นับตั้งแต่การให้มณเฑาะหมักทำกินแก่ราษฎร^{๕๙}

ในพ.ศ.๒๔๒๐ กล่าวในพงศาวดารเมืองแฉ่งว่า ท้าวโลไคมีหนังสือให้กษัตริย์เมืองแฉ่งหรือวงม่านไปช่วยรบฮอกแกอเหล่านี้นี่เมืองฉานี้ซึ่งมีมณเฑาะเป็นหัวหน้า กองทัพเมืองโลไคตั้ง

ลอมเมืองลาอู๋ • ปี ยังไม่อาจตีเมืองลาแตก พวกอู๋ก็เริ่มตัดทางลำเลียงเสบียงอาหาร
ท้าวโลจึงไปขอกำลังกองทัพญวนมาจากเมืองเสากายมาช่วยปราบ พวกอู๋ก็ถ่วงกองทัพญวนเลข
ยอมเขาหู ญวนกวาดต้อนพวกอู๋กลับไปเมืองเสากายหมด

ส่วนในพงศาวดารเมืองโลกธาวา ในท.ศ.๒๔๒๒ ท้าวโลใหญ่ตรุษายที่ชื่อคำหมและ
กายตงยกไปลอมอธงเหลืองที่เมืองลา จนในปีรุ่งขึ้นคือท.ศ.๒๔๒๓ ญวนจึงส่งทัพมาช่วยนำเอา
ธงเหลืองกลับไปเมืองเสากายตั้งที่เสาวโนในพงศาวดารเมืองแฉ่งนั้น ในพงศาวดารเมือง
ในหัวพันกล่าวความเหมือนกันแต่ยกใหญ่ว่า กองทัพญวนที่มาช่วยนั้นที่แท้ท้าวโลไปขอกำลังขอ
ธงคำมาจากเมืองเสากาย เจ้าเมืองเสากายมีหญิงประจำเมืองมาด้วย หัวหน้าพวกธงเหลือง
ซึ่งเรียกในหัวพันว่ากวนกอนี้โตโมกลาสูยอมเขาหูพวกธงคำ จึงถูกพวกธงคำนำกลับไปไว้เมือง
เสากายจนหมดสิ้น

กวนกอนี้นายธธงเหลืองซึ่งในทหารไว้กับกองทัพไทยกล่าวความแตกต่างออกไปบ้าง
คือ เจมนั้นมานับนายธธงเหลืองตั้งอยู่เมืองคึก เกิดชอบทอกับท้าวโลจึงกับท้าวโลชอบตร
มานับไปเป็นบุตรบุญธรรม คอยมานับและยืมโตพวกธงเหลืองเช่นกันตั้งอยู่เมืองลาเกิดเป็น
อริกันขึ้น จนถึงรบรบราหักกัน ท้าวโลจึงเอาพรรคพวกของตนมีบุตรชายและกายตงเขาช่วย
มานับรับยืมโตที่เมืองลา นอกจากนี้ท้าวโลยังไปขอกำลังพวกอู๋จากเมืองหนองแล (คำลือ -
ในขุนขาน) มาช่วยมีนายคหือจหง พวกท้าวโลและมานับลอมเมืองลาอู๋พิเศษกัหาตีเมืองโค
โม จึงไปขอกองทัพญวนมาช่วยปราบยืมโต เจ้าเมืองญวนให้พวกธงคำจากเมืองเสากายลง
มาช่วยโดยมีลิวคายนับเป็นนายทัพ (ลิวคายนับนี้กล่าวว่าเจ้าเมืองเสากาย ไม่ทราบว่า
จะหมายถึง ลิว ฉินห์ พักหรือเปล่า) ลิวคายนับยกมาเกลี้ยกล่อมเขายืมโตเป็นพวก และกวาด
ต้อนผู้คนเอาไปไว้เมืองเสากายสิ้นเป็นคนถึง ๕๐๐๐ เศษ

หลังจากที่ปราบฮอโตแล้ว ท้าวโลก็นำเมืองต่างๆ ที่ตีได้มามอบให้ญวนหมด เจ้าเมือง
ญวนก็ให้เจ้าเมืองเฝ้ารักษาเมืองต่อไป เมืองโคที่เจ้าเมืองเดิมตายแล้ว ก็ให้บุตรท้าวโลอื่น
ไปปกครองแทน ด้วยเหตุนี้ท้าวโลจึงมีอำนาจเป็นอย่างมากในแคว้นสิบสองจุไท

อย่างไรก็ตามการกวาดต้อนธงเหลืองออกไปจากสิบสองจุไทนี้ทำให้พวก
ธงเหลืองหมดสิ้นไปจากสิบสองจุไทไม่ ปรากฏว่าอู๋พวกหนึ่งไม่ต้องการจะกลับไปเมืองเสากาย
มีหัวหน้าชื่ออู๋เจียงโคพาพรรคพวกหนีไปอยู่ทุ่งเชียงคำในปีท.ศ.๒๔๒๓ นี้ (ในพิงบางแห่งว่า
หนีไปตั้งอยู่ในหัวพันห้าพันหก) นอกจากพวกอู๋เจียงโคแล้ว ก็ยังมีพวกมานับและพวกจหง
ซึ่งท้าวโลเป็นผู้ขอเอาไว้เป็นกำลังของตน มีพวกอู๋ธงเหลืองของวิสาณผู้รักษาเมืองวัด
เพราะมาบอมอนนอมแต่โดยดี มาในภายหลังพวกอู๋ธงเหลืองเหล่านี้ต่างเอาใจออกห่างจาก

ท้าวโล เพราะท้าวโลไม่พอใจประโยชน์แก่พวกขอความช่วยเหลือบ้าง เพราะท้าวโลแอบไปหาหัวหน้าออกมายกลงบ้าง อีกประการหนึ่ง พวกเจ้าเมืองต่างๆ ในสิบสองจุไทเองก็ต่างมาใช้พวกขอเหล่านี้เป็นกำลังของคนแสวงหาอำนาจ เช่นท้าวควายและท้าวโล ตลอดจนนายตงเจ้าเมืองแดง ต่างก็อาศัยกำลังของขอของเหลืออยู่เหล่านี้รบราชารัณกันเอง เพราะฉะนั้นไม่นานนักหลังจากที่พวกขงค้ำมากวาดต้อนพวกขงเหลืออยู่ไปจากเมืองลาวแล้ว พวกขงเหลืออยู่ที่เหลืออยู่ก็หนีไปทำการปล้นสะดมเหมือนเดิมอีก ในปีพ.ศ. ๒๔๒๕ พวกขอก็รวมกำลังกันเข้าตีเมืองไลจนท้าวโลต้องอพยพผู้คนหนีออกจากเมือง ในขณะที่เดียวกันท้าวโลและนายตงก็เกิดเป็นอริกันขึ้นในปีพ.ศ. ๒๔๒๗ ท้าวโลก็แต่งคนมาจะจับนายตงซึ่งขณะนั้นไปอยู่ตำแหน่งเป็นเจ้าอริญาเมืองแดงฆ่าเสีย เจ้าอริญาจึงหนีมาพึ่งเมืองหลวงพระบาง เจ้านครหลวงพระบางใคร่รับคำร้องจากท้าวโลว่าเจ้าอริเป็นกบฏก่อกวน จึงมีคร่าให้ท้าวโลขึ้นไปหาเพื่อระความกัน ท้าวโลมีความไม่พอใจนครหลวงพระบางเป็นอันมาก และไม่ยอมขึ้นมากตามคำสั่ง เหตุการณ์ตอนนี้เป็นอีกครั้งหนึ่งที่ทำให้เมืองไลเห็นทางไปจากหลวงพระบาง

กรณีพิพาทระหว่างท้าวโลและนายตงเมืองแดงนี้ เล่าไว้ในพงศาวดารเมืองไลและเมืองแดงต่างกัน พงศาวดารเมืองไลกล่าวว่า นายตงเป็นคนอกตัญญูนำพวกขอมารบเมืองไล ส่วนพงศาวดารเมืองแดงว่า ท้าวโลต้องการจะขยายอำนาจลงมาในเมืองแดง เพื่อให้บุตรของตนได้ลงมาครองเมืองแดง จึงหาเหตุเอาภัยกับนายตงเพื่อกำจัดนายตงเสีย แต่แท้จริงแล้ว เมื่อที่เคราะห์จะเห็นว่า ความที่กล่าวในพงศาวดารทั้งสองเป็นความจริงทั้งนั้น กล่าวคือตัวนายตงเองได้มาครองเมืองแดงก็ต่อเมื่อเมืองไลได้มีอำนาจในเขตเมืองแดงแล้ว คงมาใคร่รับคำขอร้องจากกรมการเมืองแดงให้ไม่พอใจท้าวโล ทั้ง ตนเองก็คงอยากจะเป็นอิสระจากอำนาจเมืองไลด้วย เพราะแต่เดิมมาเมืองแดงก็เป็นอิสระหาต้องขึ้นแก่เมืองไลไม่ ส่วนท้าวโลคงจะสนับสนุนให้นายตงไปเป็นใหญ่ในเมืองแดงเพราะต้องการให้นายตงซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของตนดูแลเมืองแดงของอยู่ที่ไท่อำนาจเมืองไลตลอดไป ภายหลังจากนายตงกลับคิดจะตั้งตนเป็นอิสระจากเมืองไล ท้าวโลจึงคิดกำจัดนายตงเสีย อย่างไรก็ตามหลังจากปีพ.ศ. ๒๔๒๗ แล้ว ท้าวโลก็ได้อำนาจในเมืองแดงเพราะเจ้าอริหนีไปเสียแล้ว ท้าวโลได้ส่งบุตรคนหนึ่งของตนลงมาปกครองมีตำแหน่งเป็นมังเมียน

เมื่อพวกขอที่ไลเมืองต่างๆ ในสิบสองจุไทได้แล้ว นายตงเจ้าเมืองแดงจึงไปขอกองทัพญวนมาช่วยปราบขอ ชวนให้พวกขงค้ำมาช่วย ปรากฏว่าคือที่เมืองไลและเมืองควายแตกหนีไปรวมกันอยู่เมืองแดง ชวนและขอของค้ำก็เข้ามาเมืองแดงแตกอีก พวกขอจึงหนีไปเมืองขอน ก็ถูกกองทัพญวนตามไปตีแตกอีก พวกขอของเหลือซึ่งมีหัวหน้าชื่อจอแจอง หรือที่บางแห่ง

เรียกว่าอาเจียง จึงหนีไปทางเมืองทวนไปตั้งอยู่ห้วยทราย พอดีขณะนั้น ญวนเกิดศึกกับ
 ฝรั่งเศส ญวนจึงต้องถอนทหารกลับออกไป ฝ่ายฮ่อในหัวพันที่ตกลงอุบักทำการปล้นสะดมใหม่
 อีก ส่วนพวกที่ไปอยู่ในทวนก็แยกออกเป็นสองกอง หนึ่งใกวจึงนำฮ่ออีกคนหนึ่งยกไปตั้งที่ทุ่ง
 เจริญคำ และเป็นพวกที่ต่อสู้รบกับกองทัพไทยที่มีพระบาร าชวรานุกุล เป็นแม่ทัพในปี พ.ศ. ๒๒๒
 ส่วนกองฮ่อของอาเจียงซึ่งตั้งอยู่ห้วยทราย คอมาโคเปลี่ยนจากกองเหลืองมาไซของแดง ในปี
 พ.ศ. ๒๒๒ ญวนนางช้วนที่ไม่ยอมอ่อนน้อมชาวฝรั่งเศสไปมาจึง กลับกล่อมเขาอั้งตั้งสองพวกใน
 เมืองทวนกลับไปอยู่ในช้วนเพื่อเป็นกำลังสู้กับฝรั่งเศส จนถึงพ.ศ. ๒๒๒ ก็หมดพวกฮ่อในแควน
 ทวน นอกจากพวกฮ่อบางคนที่ไม่ยอมกลับไปเมืองช้วนตามที่ช้วนนางช้วน กลับกล่อม

ก่อนหน้าพวกฮ่อของ เหลืองและธงแดงในทวนจะถูกช้วนนางช้วน กลับกล่อมไปนั้น มีฮ่อ
 คนหนึ่งชื่อหวานก้อยเป็นพรรคพวกของกองเจียง ไค้คุมพรรคพวกของตัวไปตั้งอยู่ในหัวพันที่เมือง
 สบแดด แล้วเปลี่ยนธงจากธงแดงเป็นธงเหลืองตามเดิม ความก้อยก็คบหา ปรวราชันกับ
 พวกท้าวขุนกรมการในหัวพันไปตีละ เล็กทีละน้อย จนในที่สุดก็ไค้เป็นผู้มีอำนาจอยู่ในหัวพัน
 ครั้นถึงพ.ศ. ๒๒๗ อองมาฮองคำซึ่งตั้งอยู่ตำบลหาอาวา ในสิบสองจุไท โดยกลงมาตั้งไท่หวานก้อย
 เป็นศูนย์กลางเมืองหัวพัน ตั้งอองมาฮองคำสนับสนุนในการปล้นสะดมเมืองต่างๆ อยู่ด้วย พวก
 อองเหลืองของหวานก้อยจึงมีอำนาจในหัวพันตีขึ้นมาจนกระทั่งกองทัพไทยยกขึ้นไปปราบในพ.ศ.
 ๒๒๘ ส่วนพวกฮ่อมาหรือฮ่อตรงคำก็ ไค้มาจับไค้พวกฮ่อของ เหลืองออกจากแควนสิบสองจุไท
 ตั้งที่โคกถาวแล้ว และไค้ตั้งมั่นอยู่ในสิบสองจุไทตัวเอง^{๖๐} ตั้งที่ป่าไร่ไคร่ ขางงานไว้ในพ.ศ.
 ๒๓๐ ว่า พวกฮ่อคำไค้มีอำนาจควบคุมอยู่ทั่วไปในสิบสองจุไท^{๖๐} อย่างไรก็ดีความพมในหลักฐาน
 ขางไทยว่าพวกฮ่อคำของอองมาฮองท้าวช้วนนี้เป็นพวกที่ไม่ปล้นสะดมชาวบ้าน^{๖๒} ด้วยเหตุดังนี้
 กองทัพไทยที่ยกขึ้นไปปราบฮ่อในทวนหลังจึงไปรบกับพวกฮ่อของ เหลืองเป็นส่วนใหญ่

ยังมีหลักฐานอีกขางแห่งที่ว่าในปีพ.ศ. ๒๒๕ นั้น ท้าวโศได้อองเหลืองไว้เป็นพวก
 เมื่อเจ้าหมื่นไวยวรนาถยกขึ้นไปปราบฮ่อในปีนั้น พวกฮ่อฮ่อๆ โดยอมมาถอนแถมพวก ยกวน
 ฮ่อของ เหลืองซึ่งตั้งอยู่เมืองไล^{๖๓} แต่ก็มีหลักฐานอีกหลายแห่งที่ยืนยันว่า พวกฮ่อคำเท่านั้นที่มี
 อำนาจในสิบสองจุไทหลังพ.ศ. ๒๒๗ เป็นอย่างน้อย ส่วนพวกของเหลืองมีอำนาจอยู่เฉพาะใน
 แถบลุ่มน้ำมาเท่านั้น โดยเฉพาะในปีพ.ศ. ๒๓๐^{๖๔}

ฮ่อของคำ

ประวัติของพวกฮ่อของคำมีกล่าวไว้ในพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาจักร์วง ราชานุกาต
 ว่า พวกฮ่อของคำเดิมก็เป็นพวกกบฏไค้เผิง ไค้หนีมาอยู่ในตังเกี๋ยตั้งแต่พ.ศ. ๒๒๐๕ มาภายหลัง

หลังถูกขูดและจับขังไว้ที่ตึกเกี้ย จึงอพยพไปอยู่ในเขตแดนจีน มีนายชื่อปวงนัซซี (คือฟู ลัน ซี ของฝรั่ง) ในท.ศ.๒๕๐๐ ปวงนัซซีมีเมืองเสากายโค แต่มาเกิดเป็นอริกับ นายทักคนสำคัญชื่อลิวทากัน ปวงนัซซีสู้ไม่ไหวต้องหนีไป ลิวทากันจึงไล่ครอบเมืองเสากาย ปวงนัซซีไปอยู่เมืองฮายางในสิบสองจุไทของเหลียง ส่วนพวกลิวทากันไล่ของค่า ก่อมาพวก ฉวนก็ กลับกลองให้พวกของค่ามาจับกุมสำเร็จ

ความที่กล่าวนี้เขาใจว่าจะพลาดไป เนื่องจากไม่พบในหลักฐานเล่มไหนเลยมาเลย ว่า ของค่าและของเหลียงไล่อพยพเข้ามาในตึกเกี้ยด้วยกัน พวกของค่าเป็นพวกทหารประจำการ ของจีนมาแต่เดิมครั้งปราบกบฏไคเผิง ส่วนพวกของเหลียงเป็นพวกกบฏไคเผิงเอง

เรื่องราวของพวกของค่านี้เล่าไว้ในหนังสือที่เขียนโดยจากหลักฐานของจีน ซึ่งดู จะน่าเชื่อถือที่สุด กล่าวถึงคนกำเนิของของค่าว่า

พวกของค่าคือกองทหารพวกหนึ่งที่อยู่ที่ตึกเกี้ยกับมีบุตรชายของ ลิว บุง ฟู (ลิว จินท์ พัก คามสำ เนียง ฉวน) พวกเหล่านี้หาไรทหารประจำการของจีนไม่ แต่ถูกใช้ให้รักษาฐานะของจีน ตามธรรมเนียมปกติของกวางสีและยูนนาน พวกของค่านี้ได้รับการยินยอมให้ปฏิบัติกรอย่าง ใดก็ได้ แต่มีข้อแม้ว่าการปฏิบัติกรนั้นจะต้องไม่ก่อให้เกิดความไม่เรียบร้อยในดินแดน ตานจีน ถ้าถึงกองทัพส่วนใหญ่ของพวกของค่าเป็นพวกที่ถูกเกณฑ์มาจากกองทัพของพวกกบฏ ไคเผิงซึ่งแตกกระจัดกระจายอยู่ อาจจะกล่าวไ้ว่าเป็นธรรมเนียมของจีนที่จะใช้ผู้ทำ ลายความสงบเข้านเป็นผู้รักษาความสงบตัวเอง... ในปีท.ศ.๒๕๐๓ พวกของค่าถูกล่า โดยกองทัพของจักรวรรดิและหนีไปตามพรหมแดนยูน หลังจากนั้นอีก ๑๐ ปี พวกของค่า กลับมาป้องกันเขตประโชนของยูน กรันต่อมาอีก ๑๐ ปี พวกนี้กลับเป็นผู้กำเนิการเป็น ประโชนก่อนโยมาของจักรวรรดิจีนเพื่อต่อต้านฝรั่งเสสในตึกเกี้ย ในทศวรรษที่ ๔ พวก ของค่าก็ถูกส่งไปรักษาเกาะไคทวันไหหรือตามจากการรุกรานของญี่ปุ่น

กล่าวกันว่าพวกของค่านี้เดิมทีตั้งอยู่ในแคว้นกวางตุ้ง และถูกรัฐบาลจีนใช้ให้ปราบ กบฏไคเผิงในตอนสุดท้าย ครั้นถึงท.ศ.๒๕๐๓ กษัตริย์ฉวนก็เรียกให้พวกของค่าเข้ามาช่วย ข้าราชการยูนในตึกเกี้ยปราบกบฏจนเข้าไค ซึ่งคิดจะทำการกบฏลสังกัใหม่กราชวงศ์เล ในครั้ง นี้เป็นครั้งแรกที่ ลิว จินท์ พัก หรือที่เรียกตามสำเนียงจีนว่าลิว บุง ฟู ไคเข้ามาในตึกเกี้ย โดยได้รับชัยชนะอย่างงดงาม อย่างไรก็ตามหลักฐานบางแห่งซึ่งอ้างว่า พวกของค่าไค เข้ามาในตึกเกี้ยก่อนหน้านั้น เช่นในรายงานของปาวีที่ว่าในท.ศ.๒๕๐๔ พวกของค่าไคเข้ามา ปราบพวกกบฏซึ่งโยมาค้ำบ้านเมืองในสิบสองจุไท (กบฏที่ ๑) พวกของค่าเหล่านี้ก็มี ลิว จินท์ พัก

เป็นผู้นำ ในการนี้ "ลิว วินท์ ฟวก โกล์" เลือกรับบุคคลสองคนมาเป็นบุตรบุญธรรม และได้
โอรสทั้งสองให้เป็นประโขนีในเวลาต่อมา คนหนึ่งคือเกี้ยว วัน ครี (หรือคำนม) ซึ่งเป็น
แม่ทัพของกองทัพหลวงทางฝั่งขวาของแม่น้ำแคว อีกคนหนึ่งคือท้าวจีนแม่ทัพของกองทัพหลวง
ฝั่งซ้าย หลังจากนั้น ลิว วินท์ ฟวก ก็นำทัพของตนไปต่อสู้กับฝรั่งเศสในดงเกี้ยว ถึงคนของตน
ไว้ให้องานาบาตหรือคนหนึ่งควบคุมไว้บ้าง^{๒๔}

พวกของคำเมื่อโกล์เข้ามาในดงเกี้ยวแล้ว นานาภายหลังเมื่อจวนเห็นว่าฝรั่งเศสต้องการ
จะไต่ดงเกี้ยวของตน จึงขอความช่วยเหลือจากจีน จึงดีโอกาสที่พวกของคำของตนอยู่ในดงเกี้ยว
อยู่แล้ว จึงใช้พวกของคำของตนป้องกันดงเกี้ยวไว้แก่ญวนอย่างเต็มที่ เนื่องจากว่าจีนถือว่า
ญวนเป็นประเทศราชของตนเช่นเดียวกับเกาหลี และประเทศเล็กนอกรอบข้างอื่นๆ พวกของคำ
คงต่อสู้กับฝรั่งเศสในดงเกี้ยวอยู่เป็นเวลานาน และไต่ทำชื่อเสียงไว้ในดงเกี้ยวเป็นอันมาก
โดยเสาะหาความดีที่ซึ่งชื่อลิว วินท์ ฟวก (๑)

การรบระหว่างฝรั่งเศสและพวกของคำในดงเกี้ยวนั้น ถึงแม้ว่าจะยุติลงด้วยความปราชัย
ของพวกของคำ แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้อิทธิพลของพวกของคำในสิบสองจุไทยเข้มแข็งขึ้น โดย
เฉพาะหลังปีพ.ศ. ๒๔๒๒ เมื่อนายพลเวียงฝรั่งเศสหรือกูร์เบคกีได้เข้ายึดเมืองฉอนไทยไว้ได้ใน
เดือนธันวาคมแล้ว ก็ได้มีชัยชนะเหนือกองทัพที่เป็นปฏิปักษ์กับฝรั่งเศสคือ จีน ญวน และของคำ
สมัครพรรคพวกของเจ้าจวนองค์หนึ่งซึ่งถูกรวบรวมขึ้นเพื่อต่อต้านฝรั่งเศสก็ได้มาร่วมกับพวกของ
คำทางลุ่มน้ำมาช่วยเช่นกัน จึงทำให้พวกของคำมีกำลังกล้าแข็งและไม่เสื่อมถอย ต่อมาในพ.ศ.
๒๔๒๔ พวกของคำยังได้สมัครพรรคพวกอีกเป็นอันมากเป็นทหารจีนที่แตกฉานชานเช่นจากกองทัพ
อุปราชจีนชื่อฮ่า ซึ่งได้คุมทหารเข้ารบกับฝรั่งเศสในลุ่มน้ำแควและประสบความสำเร็จ^{๒๕}
นอกจากนี้จากประวัติของพวกของเหลือยังบอกให้รู้ยิ่งกว่าพวกของคำไต่ของเหลือไปเป็นพวกอีก
เป็นอันมาก เมื่อครั้งที่โยมโคนายทัพของเหลือยอมแพ้แล้วก็ย้ายบ้านมาอยู่ที่เมืองลาเมื่อพ.ศ.
๒๔๒๖

ด้วยเหตุนี้อำนาจของพวกของคำในสิบสองจุไทยจึงเพิ่มขึ้นตามลำดับ ท้าวโกล์เองก็
ต้องหนีไปตั้งอำนาจของของคำซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเสากาย และนั่นตั้งแต่พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็นต้น
มา อันเป็นเวลาที่ยาวนานก่อนที่ตนจะย้ายไปตั้งที่พ.ศ. ๒๔๒๖
และแตกแยกกันเอง ทั้งขุนนางญวนยังมาเกลี้ยกล่อมให้ไปรบกับฝรั่งเศสด้วย พวกของคำจึงได้

(๑) เรื่องของการต่อสู้ของพวกของคำในนามของจีนและฝรั่งเศสจะกล่าวโดยพิสดารในบทต่อไป

มีอำนาจสูงสุดในแคว้นลาวหลวง แม้วางของเหลือซึ่งโคกรองเมืองหัวพันก็มีอำนาจอยู่ใต้อำนาจ
การสนับสนุนจากพวกของคำซึ่งมีองษาเป็นนายทัพ ส่วนในสิบสองจุไทยนั้น พวกองค์เป็นพวก
ที่มีอำนาจสูงสุด การป้อนเมืองหลวงพระบางในท.ศ.๒๕๐๐ ซึ่งมีคำชมเป็นนายทัพก็ใต้อำนาจ
ความช่วยเหลือจากพวกของคำ ด้วยเหตุดังนั้น ในท.ศ.๒๕๐๐ เมื่อเจ้าหน่าที่ในขณะสำรวจ
ของปาวีเดินทางไปพบหน่าของคำหรือองษา จึงกล่าวเถียงอำนาจของพวกของคำไว้ว่า

เราไต่ไปถึงเมืองซอนและเมืองเส็ดความล้ำค้ำในพันตี ที่เมืองเฮ็ดนี้ใต้อำนาจโคกรองโค
พวกใจ และเป็นอยู่ตั้งนี้ทั่วไปทุกเมืองจนถึงเมืองคักเขา

หัวหน้าใจที่สำคัญที่สุดในแคว้นนี้ชื่อว่าองษา เป็นสหายเก่าของลาว วินัย หัวพัน ยูนชื่อ
เคียง ซึ่งโคเคยเป็นศัตรูที่ต่อสู้กับของเรามากอน กองทหารของเขา (องษา) ตั้ง
หนัด ประกอบด้วยพวกของคำใต้อำนาจเมืองทุกเมืองไว้ในอำนาจระหว่างลุ่มน้ำแต้และลุ่ม
น้ำมา โขยเพราะที่เมืองเชียงคองและเชียงแสง ซึ่งเป็นที่ชุมนุมพลที่เข้มแข็งที่สุด^{๑๐}

ข้อสังเกต

พวกของแฉงคือพวกที่เป็นกบฏในแคว้นยูนนาน ที่เรียกกันว่ากบฏสลิม เกิดขึ้นระ-
หว่างปีท.ศ.๒๕๐๕-๒๕๐๘ เนื่องจากการกบฏเกิดขึ้นเป็นเวลานานเช่นนี้ จึงไม่รู้เวลาแน่นอน
ที่พวกของแฉงอพยพหนีการปราบปรามลงมาทางใต้ อย่างไรก็ตาม เชื่อได้ว่าพวกของแฉงนี้
เป็นพวกแรกที่เข้ามาในสิบสองจุไทย ถึงแม้ว่าจะไม่มีหลักฐานจึงกล่าวปรากฏอยู่ในเอกสารของ
ไทยก็ตาม ตามหลักฐานข้างไทย เรามักจะถือว่าพวกของแฉงนี้เป็นพวกแรกที่เข้ามาในสิบ-
สองจุไทย แต่ปรากฏในหลักฐานของฝรั่ง เช่นในรายงานของปาวีก็กล่าวว่า "ขอพวกแรก
มาจากยูนนานโดยมีอาวุธยุทโธปกรณ์และกำลังอ่อนแอ เป็นพวกที่รอดชีวิตจากกบฏสลิม ไคบุค
เบ็กเข้ามาในฝั่งขวาของแม่น้ำหม่นก่อนใครอื่น และไคบุคกับลงไปถึงแคว้นทวนเพราะถูกขับไล
โดยพวกของเหลือ..."^{๑๑} อีกแห่งหนึ่งยังให้ศักราชไว้ช่วยว่าในท.ศ.๒๕๐๕ พวกของเหลือ
ไคออกจากเมืองฮานาง รุกเข้ามาตามฝั่งขวาแม่น้ำแต้และขับไลพวกของแฉงซึ่งมาจากยูนนาน
ลงไปทางใต้ จนพวกของแฉงไคไปยึดเมืองเชียงขวางเมืองสำคัญของแคว้นทวนไค^{๑๒} เพราะ
ฉะนั้นพวกของแฉงก็ควรที่จะเข้ามาในสิบสองจุไทยก่อนปีท.ศ.๒๕๐๕ อันเป็นเวลาพวกลือกำลังมา
มีอำนาจในสิบสองจุไทย (ดูหน้า ๑) และอาจจะเห็นเพราะเหตุนี้เอง ทงศาวดารของเมือง
ต่าง ๆ ในสิบสองจุไทยจึงไม่ใคกล่าวถึงการรุกรานของของแฉงในตอนนี้ไว้เลย

หลังจากที่ถูกพวกของเหลือขับไลจากลุ่มน้ำแต้แล้ว พวกของแฉงก็อพยพเข้ามาในแคว้น

ทวน ความหลักฐานข้างสาว บอกปีที่ตรงแดงเริ่มรุกเข้ามาในลาวว่าเป็นพ.ศ. ๒๔๑๘ ซึ่งรับกัน
ก็ทราบที่ปรากฏในรายงานของชาวหอคำ^{๓๖} ระยะเวลาที่กล่าวถึงเป็นผู้ได้ เห็นเหตุการณ์ในเวลา
ที่ปราบฮ่อตรงแดงเมื่อพ.ศ. ๒๔๒๒ ไล่เลียดเมืองเชียงในขณะที่ยังอยู่ที่อำนาจของหอคำ

เป็นธรรมเนียมของชาวสยามที่ว่าเมื่อสร้างวัดหรือเจดีย์ ทั่วเมืองจะถวายเพชรพลอย
หรือเงินและจะนำไปบรรจุไว้ใตฐานพระพุทธรูป หรือไว้ในองค์พระพุทธรูปตรงพระอุระ
หรือฝังไว้ใต้ต้นวัด ในระดัยเป็นเสนาบดีของเจ้าพระพุทธรูป

เมื่อพวกฮ่อไหลลงนครเมืองนี้ ประชาชนถูกบังคับให้ระดมเงินจากสถานที่เหล่านี้ขึ้น
มา ในขณะที่ยกโขลงขึ้นเคียงข้างพร้อมทั้งดาบอยู่ในมือ คอยควบคุมการขูดเงิน
เจดีย์ที่อุ้มเขาซึ่งจะงัดงาที่ลึกในแดนนี้ ก็หารอดพ้นจากการขูดเงินไม่ ถ้ามอง
ดูไกลๆ จะเห็นว่ายังมีสมบุรณ์อยู่ แต่เมื่อเข้าไปใกล้จะเห็นสภาพที่ทรมานถึงใจนัก... กล่าว
กันว่าพวกฮ่อไล่ทองคำไปหนักถึง ๓๐๐๐ ฐึ่ จากเจดีย์องค์นี้...

ถวันเมื่อพวกตรงแดงไล่เมืองต่างๆในทวนสิ้นแล้ว ก็พากันยกมาตั้งเมืองเวียงจันทน์
และหนองคายในพ.ศ. ๒๔๑๘ โดยมีกองบัญชาการใหญ่อยู่ที่ทุ่งเชียงคำเหนือเมืองเชียงขวาง
ขึ้นมาเล็กน้อย ไทยได้ส่งทัพขึ้นไปปราบ ปรากฏว่าการปราบฮ่อในคราวนี้มีความตองกัน
เอกสารหลายแห่งว่าไทยได้ชัยชนะและจับฮ่อเป็นเชลยมาก^{๓๗} จึงทำให้พวกฮ่อตรงแดงได้หนี
ไปจากแคว้นทวน ไม่มีหลักฐานที่เชื่อถือได้ว่าพวกตรงแดงได้หนีไปไหน หลังจากที่ถูกไทยปราบ
ในพ.ศ. ๒๔๑๘ นี้แล้ว แต่คงได้กล่าวแล้วในประวัติของฮ่อตรงเหลือวงว่า ภายหลังที่พวกตรง
เหลือวงถูกฮ่อของคำปราบครั้งที่สองในถิ่นฮ่องูไท พวกตรงเหลือวงบางกลุ่มได้พากันหนีไปอยู่ใน
แคว้นทวนมีหัวหน้าชื่อจอแจ และต่อมาในภายหลังก็ได้เปลี่ยนชื่อเหลือวงเป็นเชียงแดง ส่วน
นายทัพของจอแจอีกคนที่ได้รับคำสั่งให้ไปตั้งอยู่ที่ทุ่งเชียงคำก็ได้เปลี่ยนเป็นชงลายสืบสาย
เช่นกัน แต่เวลาฮ่อทั้งสองกลุ่มนี้เปลี่ยนตัวเองจากตรงเหลือวงเป็นชงแดงและชงลายนี้ยังไม่
พบศิกร สหที่แน่นอน บางแห่งจึงว่าพระบาราชนกุลซึ่งเป็นแม่ทัพไทยไปปราบฮ่อในพ.ศ.
๒๔๒๒ ที่แคว้นทวนได้ไปรบกับพวกตรงแดงบ้าง^{๓๘} ชงลายบ้าง^{๓๙} ศักยจนบางแห่งว่าเป็น
ตรงเหลือวงก็มี แต่ที่จริงแล้วควรเข้าใจได้ว่า พวกตรงแดงในตอนหลังนี้เข้าใจเป็นพวกเดียวกับ
ฮ่อตรงแดงที่ไปตีนครเวียงจันทน์และหนองคายไม่ แต่เป็นพวกตรงเหลือวงเดิมแต่มาเปลี่ยนตัวเป็น
ชงแดงบ้างชงลายบ้าง นอกจากนั้นความหลักฐานบางแห่งกล่าวว่า พวกตรงแดงไปมีอำนาจใน
อาณาบริเวณที่ติดกับอาณาเขตลาวเมื่อพ.ศ. ๒๔๓๑ ก็เข้าใจว่าพวกกบฏสุลิมันที่หลงเหลืออยู่ใน
เป็นพวกตรงเหลือวงที่เปลี่ยนชื่อและถูกขุนนางกวตย กลับกล่อมไปเป็นพวกเพื่อต่อต้านฝรั่งเศส

(ดูประวัติของเหลือง) สมเด็จพระมหาสุรสิงหนาททรงกล่าวไว้ว่า พวกธงแดงและธงลายนั้นเกิดจากพวก ธงเหลืองแตกแยกกันเอง แต่ในขณะเดียวกัน เขาใจว่าตัวท่านเองก็สิ้นสนเรื่องก๊กของช่ออยู่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นจึงกล่าวหาว่าพวกธงลายเป็นฮ่อดำมาถึงเวียงจันทน์

สันนิษฐานไควว่า พวกธงแดงพวกแรกที่เป็นกบฏสุลิมคงจะรวมตัวเข้ากับฮ่อพวกอื่น หลังจากทำการรบกับไทยและกองทัพระดมความปราบฮ่ออย่างเบ็ดเสร็จแล้ว

ส่วนพวกธงลายซึ่งมักกล่าวอยู่บางแห่งในหลักฐานข้างไทยนั้น ก็คือพวกธงเหลืองนั่นเอง มีนายชื่อไกวจึง แต่ไม่ยอมมีบทบาทเท่าใดนัก (ดูประวัติของธงเหลืองประกอบ)

ลักษณะการครองชีพของช่อ

วิชาเลี้ยงชีพประการแรกที่สำคัญที่สุดของพวกฮ่อก็เห็นจะไค่แก่การปล้นสะดม เพราะพวกช่อชอบปล้นมากก็เรื่องจุดมุ่งหมายดังกล่าวนั้นไค่เฉพาะอยู่แล้ว จากการสอบถามปากคำของพวกหัวหน้าฮ่อไค่ความว่า พวกฮ่อไค่อาวู๋ขึ้นมาแต่ครั้งที่ยังเป็นคอมมูร่วมกับพวกกบฏไค่เมืองในจีน แลมันเวลานั้นเป็นปีความสุขหว่างปีความศิลาบาง ยังไม่ทันสมัย ต่อมาภายหลังเมื่อไค่รบกับฝรั่งเศสก็ไค่ทหารญวนมารวมตัวหลังปีค.ศ. ๑๘๕๖ (ดูประวัติของคำ) จึงทำให้มันหันสมัยขึ้น เพราะไปเที่ยวชิงเอาความแขวงเมืองญวนมา ส่วนกระสุนและสินค้าทำกันไค่ของเพราะศูรรมันและคนชาวกับแสร้งจะสืบบุกและสืบประสัวิกมีอยู่ในเอคคังเกียและลิมสองจุไทหลายแห่ง หนึ่งรบในหลักฐานของฝรั่งเศสว่า สิ่งเหล่านี้เป็นพวกหนึ่งช่อเรียกของไค่ชาวบานลงมาบรรดาการเป็นของช่อ สำหรับเรื่องเสบียงอาหารนั้น พวกหัวหน้าฮ่อเล่าว่า

ถ้าจีนอยู่ไค่เป็นหัวหน้าคุมไพร่พลออกไปในตำแหน่งไค่ ก็ต้องสะสมเตรียมเสบียงไว้ให้พรรคพวกของตัวรับประทาน เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นคองคิบ้านเล็กเมืองน้อยเก็บรับเอาเสบียงอาหารและรับทอเมืองไค่เขาทุเพื่อช่วยห่านาเสบียงคนในหมู่ไพร่พลของตัว หนึ่งจีนที่ขึ้นหัวหน้ามันจำเป็นคองพาจารย์ชั่งฉางไว้ใบลายของตัวเสมอ เพราะถ้าชาวช่าชางน้อยไปก็ไค่เหลือกันกัน เมื่อศรรคพวกกั้วจะออกช่าก็มักจะแตกหนีไปรวบรวมกับพวกอื่นเสีย เพราะเหตุคองนี้ จีนอยู่ไค่เป็นหัวหน้ามันจึงคองเที่ยวมั่งคิยไค่พวกคองเที่ยวคิบ้านเล็กเมืองน้อยหาเสบียงสะสมไว้เลี้ยงกัน เป็นธรรมเนียมเองหัวหน้าจีนฮ่อคองนี้

นอกจากนี้พวกไพร่พลหาไค่เงินเขื่อนหรือรางวัลอันไค่ไค่ ไค่คองชาวคองเสบียงช่าคองเวลาทำการรบจึงไค่คองจางเป็นรางวัล เพราะเหตุฉะนั้นพวกไพร่พลจึงคองการให้หัวหน้าทำการปล้นสะดมบรรดาชาติอันอยู่เสมอ ด้วยคองการรายไค่เป็นคองคองนี้ ส่วนการปกครอง

หัวหน้ามีสิทธิทำโทษรุนแรงอย่างใดก็ได้

นอกจากการปล้นสะดมแล้ว เนื่องจากพวกอหังกรอาศัยอยู่ในแดนลาวเป็นเวลา
นานๆ จึงไปประกอบอาชีพทางอื่นในยามสงบอยู่บ้าง ที่สำคัญคือการค้า ที่ขึ้นหน้าขึ้นตามาก
ใจแก่การค้าขายซึ่งพวกอหังกรขายสินค้าชนิดเดียวกับพวกหลวง อันเป็นทองคำที่เดินทางเร่รอน
อยู่ทั่วไปในแดนลาวไซไซไซไซหรือรูปเป็นหัวกลางในการแลกเปลี่ยน นอกจากค้าขายแล้ว พวก
อหังกรค้าหาสิ่งของซึ่งเป็นของดีพวกอหังกรมาได้ พวกหลวงก็รับซื้อสิ่งเหล่านี้ส่งขายไป
ขายยังแดนอื่นไกลออกไป เจ้าหน้าทีในคณะสำรวจป่าจึงเอาไว้ว่า เมื่อเขาไปเยี่ยม
ความดีของอหังกรที่เมืองหาง โฉมอหังกรหนึ่งนำเด็กหญิงมาขายให้แก่เขาในราคาเงิน ๑๖ รูป
หรือ ๒๕ ฟรังก์ฝรั่งเศสในสมัยนั้นเท่านั้น และเขาก็ได้รับชื่อไว้ด้วย

ถึงแม้ว่าจะมีเรื่องราวความโหดร้ายของพวกอหังกรเพียงใดก็ตาม แต่ก็ความจริง
อยู่ว่า พวกหัวหน้าอหังกรคอยระวังมิให้บรรดาพวกของตนก่อวีรกรรมจนเกินไปนัก ความเกรงว่า
ราษฎรจะพากันหนีไปอาศัยอยู่ในป่าหรือความทุกข์ยากลำบาก จะจะเป็นการลำบากแก่พวกอหังกรเอง
เพราะพวกอหังกรอาศัยเลี้ยงชีพอาหารและโภคภัณฑ์อื่นๆ จากราษฎรทั้งสิ้น

พวกอหังกรก็จะตั้งค่ายอยู่ หึ่งนี้เพื่อไว้เฉพาะแก่การป้องกันตนเอง นักเดินทางฝรั่ง
หลายคนได้มีโอกาสไปชมปะพวกอหังกรในค่าย เป็นคนน่ารักว้ากว้ากซึ่งได้ไปเป็นค่ายอ
ที่เมืองแดง โฉมบรรดาหัวหน้าอหังกรก็หัวเราะหัวเราะไม่ใช่อ่างแข็งแรงนั่นเอง มีกลิ่นอายที่
หนึ่ง หัวหน้าสูงราว ๑๒ ฟุต นักเดินทางชาวฝรั่งเศสอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ในคณะ
สำรวจของป่าว่าเลื่องลือของอหังกรที่เขาไปเยี่ยมมาว่า "เวลานี้ได้รับการป้องกันจากหัวหน้าป่า ที่
ทำค่ายใน ในค่ายมีห้องโถงใหญ่สามห้องซึ่งอาจจุคนได้ประมาณ ๒๐๐ คน ที่อหังกรอหังกร
(ซึ่งเป็นหัวหน้า) อยู่ตรงกลาง เฝ้าที่อยู่นั้นปลูกอันติดกับพื้นดิน เหมือนที่ทำกันในเมืองจีน

พวกอหังกรเหล่านี้ไม่เคยชินกับการปล้นสะดมและทำผิดกฎหมายนานเมืองมาเป็นเวลานาน
แล้วจนกระทั่งว่า เป็นการยากที่จะตัดสินให้พวกอหังกรเหล่านี้กลับตัวเป็นพลเมืองดีได้ (๑) พวก
อหังกรจึงได้ถูกเจ้าหน้าที่ในคณะสำรวจป่าและกองทัพฝรั่งเศสปราบปรามตลอดจนเกลี้ยกล่อม
ให้เป็นพลเมืองดีในปีพ.ศ. ๒๔๓๐ นั้น ใ้มีผู้กล่าวถึงในพ.ศ. ๒๔๓๓ ว่า

(๑) โปรดสังเกตรว้ากว้ากเหตุนี้จึงเป็นการยากแก่แม่ทัพไทยที่จะตัดสินใจปฏิบัติการอย่างใด
แก่พวกอหังกร เพื่อเป็นการตัดปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นอีกในอนาคต

ถึงแม้จะเลิกนิสัยการหาเลี้ยงชีพแบบเดิมหมดแล้วก็ตาม พวกองค์ส่วนใหญ่ก็ยังเป็นเชื้อ
โรคของชาติบ้านเมือง ถ้าพวกเหล่านี้จะเชื่อถือกฎหมายของดินแดนที่ตนอาศัยอยู่โดย
ปฏิบัติการป้อนสละนม แต่เขาก็จะไปป้อนสละนมคนในถิ่นไกลเคียง องค์ท่านเป็นพวกนักการทรมัน
ดูพื้น ทางปลอบขวัญเพื่อหาความพอใจให้แก่สันตทานอันชั่วร้ายของคน และยังไม่วายไปทำ
การป้อนสละนมเป็นอิสระอยู่บ้าง คำร้องทุกข์ของราษฎรก็พอพวกนี้เมื่อฎีกาถวายถวายของ

ผลจากการรุกรานของฮ่อ

ผลที่เกิดจากการป้อนสละนมของพวกฮ่อก็คือ ทำให้บ้านเมืองย่อยยับลงเหลือแต่เจ้า
อาณ ท่างเคินของพวกฮ่อที่เขาทำการป้อนสละนมเมืองต่างๆ ในความลับต่องูไต พัวกัน ทวน
ตลอดถึงเวียงจันทน์และหลวงพระบางนั้น ฮ่อจะเห็นโค่นข้างรักเจนนแมาเวลาจะลงมาอีกนาน
เพราะมีแคกองเจ้าอาณรองพญานเหลืออยู่ ซากปรักหักพังในวัด ซึ่งถูกฮ่อคนหาสมบัติคือบาง
ชำนิชำนาญ เพราะเดชะกรรมที่มีของฮ่อฮอนูเท่านั้นที่จะถูกฮ่อคน ส่วนสิ่งก่อสร้างที่ไม่มีของ
บรรพจะไม่ถูกแตะต้องเลย เมืองบางเมืองถูกทำลายลงจนหมดสิ้นเช่นเมืองฝางในความ
ทวนเป็นคน ส่วนบางแคว้นก็ทวารราษฎรของฮ่อหลบหนีภัยจากพวกฮ่อจนกระทั่งหมดเมืองรยหรือ
ไปอย่างน่าตกใจ นอกจากนั้นก็สร้างความกลัวทวงขอไหแก่ราษฎรอย่างจับใจ ถึงเวลานี้
ยอมเป็นของทางไทประเทศต่างๆ ที่กำลังแรงอันอิทธิพลในดินแดนดังกล่าวใช้สภาพเช่นนี้มาเป็น
ช่องทางในการยึดครองแคว้นลาวไว้เป็นของคนทั้งสิ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย